

N

Norsk
Filatelistisk
Tidsskrift

F

Nr. 2 - 1998

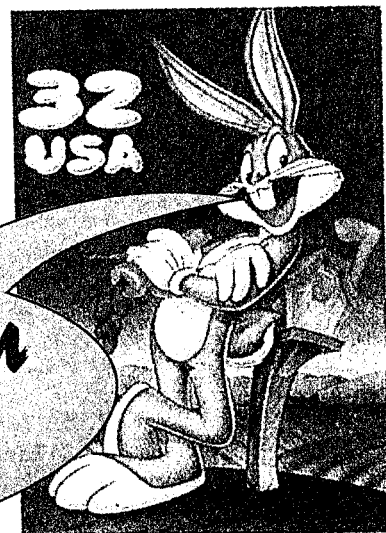
T

SISTE: GERHARDSSEN-FEIL

Fremtidens frimerker -

— og fremtiden
er her nå!

2. Verdenskrig:

Utenlandsfangene i Tyskland og eksempler på fangekorrespondanse

Av Erik Lørdahl

Under den tyske okkupasjonen av Norge i årene 1940-45 ble til sammen mellom 40 000 og 50 000 norske menn og kvinner arrestert.

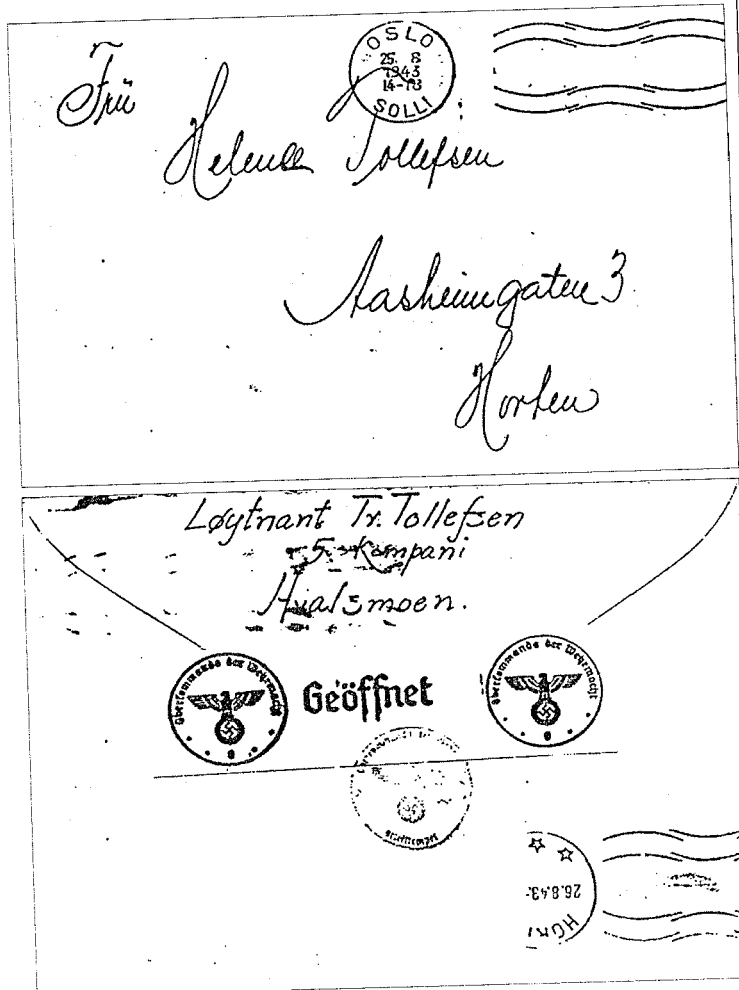
Årsakene var forskjellige, men av de som for kortere eller lengre tid havnet i tysk fangenskap, ble langt de fleste arrestert som enkeltpersoner, og da for en eller annen form for «motstand mot den tyske besettelsesmyndighet», eller som gisler. Mange havnet imidlertid også bak murer eller piggtråd som følge av yrkesmessig tilknytning - enten som enkeltindivid eller som tilhørende en gruppe, og jødene som kjent pga. sitt opphav. Av de arresterte ble 7 000 - 8 000 sendt til leire, fengsler eller tukthus i Tyskland eller i andre okkuperte land. Ved krigens slutt var det 5 000 - 6 000 igjen i disse områdene. De øvrige var enten døde eller for noens vedkommende sluppet fri i løpet av krigstiden.

De arresterte kan inndeles i følgende fangekategorier:

1. Krigsfangene
2. Konsentrasjonsleirfangene
3. Tukthusfangene
4. Studentene
5. Politiet
6. Jødene
7. Sivilinternerte
8. Gøteborg-farnerne.

NFT-serie

I den etterfølgende NFT-serie som vil gå over flere nummer beskrives litt av historien til den enkelte kategori knyttet opp mot eksempler på fangekorrespondanse. Man skal huske at brev og postkort som regel var utenlandsfangenes eneste kommunikasjon med sine pårørende (besøk var som regel forbudt),

Brev fra norsk offiser på Hvalsmoen stemplet 25.8.43 før reisen til Tyskland. På baksiden er påført lukkeremse etter Wehrmachtsensur i Oslo.

og kanskje deres eneste lyspunkt i en ellers meget vanskelig tid. Posten ble sensurert og innholdet måtte derfor begrenses, men brev var allikevel et livstegn. Vanligvis måtte det skrives på tysk.

Mer generelt om «Tyske fengs-

ler og fengsler, fangekategorier og fangepost» er trykt i «Krigs-posten», organ for «Arbeidsgruppe for krigs- og feltpost i Norge» 1997-1998.

Forkortelser benyttet i den etterfølgende serie og/eller i relevant litteratur:

Kriegsgefangenenpost

An *Fra Urude Gjörtz*

Empfangsort: *Oslo*
 Straße: *Odensgt 21*
 Land: *Norwegen*
 Landesteil (Provinz usw.):

Gebührenfrei

Oflag XXIC
 Deutschland (Allemagne)
 Lager-Bezeichnung: *XXIC*
 Gefangenennummer: *257*
 Vor- und Zuname: *Major Lindbäck-Larsen*
 Absender: *Gjörtz*

Portofritt krigsfangebrev fra norsk offiser i Oflag XXIC i Schokken i november 1942, dvs. før flyttingen til Schildberg. Med lite firkantet sensurstempel på forsiden.

ABP = Auslandsbriefprüfstelle (kontrollkontor for utenlands-post)

ALO = Auszug aus der Lagerordnung (utdrag av leir-reglene)

Dulag = Durchgangslager (gjennomgangsleir for krigsfanger)

IKL = Inspektion der Konzentrationslager (administrasjon for KZene)

Ilag = Internierungslager (interneringsleir).

Julag = Judenlager (jødeleir)

KZ = Konzentrationslager (konsentrasjonsleir).

Marlag = Kriegsmarinelager (fangeleir for allierte marinesoldater)

Milag = Handelsmarinelager (fangeleir for allierte sjøfolk fra handelsskip)

NN = Nacht und Nebel (Natt og Tåke)

Oflag = Offizierlager (krigsfangeleir for allierte offiserer).

OT = Organisation Todt (en organisasjon som bl.a. sto for byggearbeider for det tyske forsvaret).

POW = Prisoner-of-War (krigsfanger)

RSHA = Reichssicherheitshauptamt (Rikssikkerhetshovedkontoret - Himmlers hovedkvarter)

SS = Schutzstaffel (Oppr. beskyt.avd. for Hitler - senere

spesialpoliti og -tropper under RSHA)

Stalag = Stammlager (krigsfangeleir for allierte menige og underoffiserer)

ZAL = Zwangsarbeitslager (tvangsarbeidsleir).

1. Krigsfangene

Kampene i Norge våren 1940 varte ca. 3 måneder, og de tyske okkupasjonsstyrkene tok naturlig en del norske menige og offiserer som krigsfanger. De menige mobiliserte soldatene ble raskt satt fri, mens ca. 600 offiserer ble internert på Grini.

Også for disse ble imidlertid fengslingen kort, og i begynnelsen av juli 1940 satt bare øverstkommanderende for de norske styrkene, *general Otto Ruge*, igjen som krigsfange. General Ruge ble i oktober 1940 flyttet til Tyskland hvor han først satt i Königstein (Oflag IVB) og deretter i Thorn (Stalag XXA/Sonderlager) før han kom sammen med de senere arresterte norske offiserene i Schildberg. Sjefen for generalstaben i 1940, *oberst Halvor Hansson*, ble arrestert i januar 1941. I juni samme år ble han flyttet til *Bad Johannisbrunn* (Oflag VIIIIE) før han kom til *Schokken* (Oflag XXIC) i april 1942. *Major Lindbäck-Larsen* var stabssjef ved 6. divisjon i Nord-Norge under krigsoperasjonene i 1940, bl.a. ved Narvik. Han ble arrestert i november 1940, og satt på Møllergt. 19 som Terbovens personlige fange i 17 måneder, hvorefter han ble flyttet til Grini. I oktober 1943 ble han sendt til konsentrasjonsleiren Sachsenhausen hvor han satt som politisk fange resten av krigen.

Igjen arrestert

For å begrense motstanden mot okkupasjonen og støtte ved mulig invasjon fra de allierte, ble ledende norske offiserer igjen arrestert. Først en mindre gruppe i januar 1942 som følge av Måløy-raidet, og så ca. 1500 i august/september 1943. Av den første gruppen ble 85 sendt til Tyskland i februar 1942, hvor de

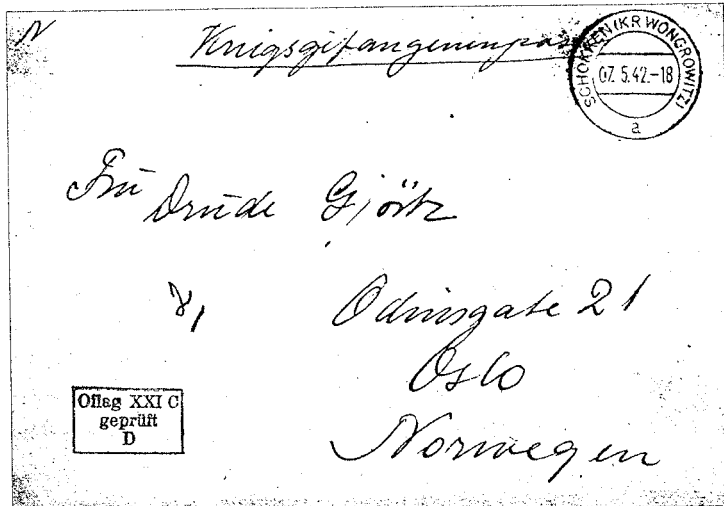
innledningsvis ble plassert i krigsfangeleiren *Schokken* (Oflag XXIC). De arresterte fra sensommeren 1943 ble først samlet på *Hvalsmoen* ved Hønefoss. Der ble 500 raskt satt fri, mens de øvrige ble sendt til Tyskland i to puljer i september 1943. Den første av disse havnet i *Schildberg* (Oflag XXIC) og den andre til *Grune bei Lissa* (Oflag XXICz). Alle ble imidlertid etter hvert flyttet til *Schildberg*, og i desember 1943 var det ca. 1100 norske offiserer i denne leiren. Av disse var noen få blitt overført fra fengsler og KZ og gitt POW-status. De ovennevnte leirene lå alle i det nåværende Polen.

Pakker i overflod

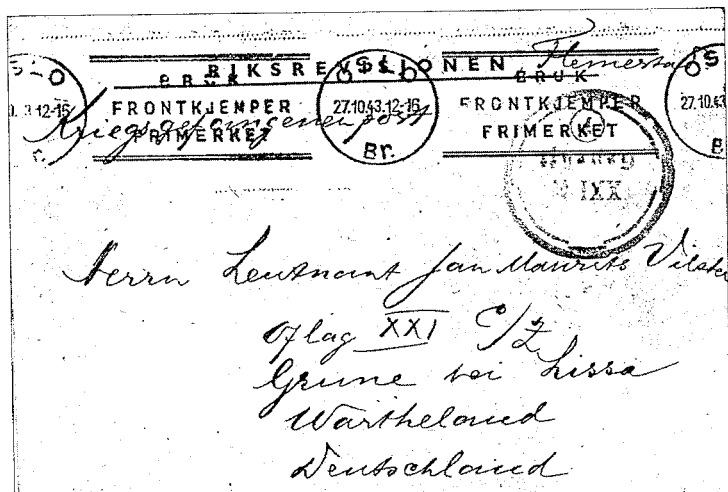
I *Schildberg* var fangene internt i forskjellige kvarterer med betegnelsene *Seminar*, *Schule*, *Gymnas*, *Richterhaus* og *Lazarett*. Tiden i leiren falt lang selv om offiserene materielt hadde det bra. Pakker fra pårørende i Norge og fra hjelpeorganisasjoner kom i perioder i overflod. I henhold til internasjonale overenskomster kunne krigsfanger ikke settes til annet enn internt leirarbeid. For å få tiden til å gå ble det imidlertid på eget initiativ satt i gang forskjellige aktiviteter og undervisning av offiserene, og noen avla eksamener som ble offentlig godkjent etter hjemkomsten.

Evakuering

Oppholdet i *Schildberg* varte fram til januar 1945. Da evakuerte tyskerne leiren pga. framrykkende sovjetiske tropper. Til fots, og delvis med tog, dro nordmennene vestover til *Luckenwalde* (Stalag IIIA/Teillag Oflag) i nærheten av Berlin hvor de ankom etter 10 dager. Her oppholdt de seg til leiren ble frigjort av den Røde Armé 22. april 1945. Etter en masse vidervedigheter ble de plukket opp av de norske fra *Grosskreuz* (se senere under *Sivilinternerte*) utenfor Berlin, og transportert med busser/biler til Danmark. De kom deretter hjem til Norge i begynnelsen av juni 1945. Under oppholdet og

Portofritt krigsfangebrev i nøytral konvolutt sendt fra Oflag XXIC i *Schokken* i mai 1942. Avsenderen tilhørte den gruppe offiserer som ble arrestert i januar 1942 som følge av *Måløy-raidet*. Lite firkantet sensurstempel fra leiren nede til venstre. Oppe til venstre en N som angir at selve brevet er skrevet på norsk.

Portofritt krigsfangebrev til norsk offiser i fangeleiren i *Grune bei Lissa*. Leiren hadde betegnelsen Oflag XXIC/Z, hvor Z sto for det tyske «Zweig» som betyr «gren», og var således en gren - eller sideleir til hovedleiren Oflag XXIC i *Schildberg*.

evakueringen døde tilsammen 6 av offiserene, noe som må sies å være et lavt tall. Offiserene sto under hele Tysklandsoppholdet i brevkontakt med sine pårørende, og skrev på portofrie krigsfangeformularer. Det foreligger fortsatt endel slik korrespondanse fra alle de ovennevnte leirene.

Tatt i utlandet

I tillegg til de som ble tatt til fange eller arrestert i Norge var

det også noen som led den skjebnen i utlandet. Ved forskjellige anledninger tok tyskerne til fange 20-30 sjøfolk fra handelsflåten og marinen. Dette var offiserer og mannskaper fra norske motortorpedobåter og bevoktningsfartøyer, og også sjøfolk tatt av tyske og japanske raidere. Disse ble plassert i *Marlag und Milag Nord* ved *Tramstedt* 35 km nordøst for *Bremen*. Der havnet også de 31 norske sjøfolkene av vaktstyken

Franc de port

INTER ARMA CARITAS
COMITÉ INTERNATIONAL DE LA CROIX-ROUGE
GENÈVE
Agence centrale des Prisonniers de Guerre

An den Kriegsgefangenen

LOKEN Kaar
No 1492 Z

Oflag XXI C/2
Grune b/Lissa

DEUTSCHLAND

Brev fra Røde Kors i Geneve i Sveits til norsk krigsfange i Oflag XXIC/Z i Grune bei Lissa. Matpakker fra denne og andre hjelpeorganisasjoner gjorde at de norske offiserene sjelden sultet.

på Svalbard som ble tatt av soldatene fra Tirpitz og Scharnhorst under aksjonen mot Longyearbyen i september 1943. Disse ble senere også sendt til Schildberg.

Kriegsgefangenenpost 8/2

Postkarte

02.245.-

Fru Drude Gjortz

Gebührenfrei!

Absender: Vor- und Zuname: <i>Major Eysteim Gjortz</i> Gefangenenummer: <i>1637</i> Lager-Bezeichnung: <i>Stallag III a</i> <i>Teillager - Oflag</i> <i>③ Luckenwalde</i>	Empfangsort: <i>Oslo</i> Straße: <i>Odensgt. 21</i> Land: <i>Norwegen</i> Landesteil (Provinz usw.):
---	--

Krigsflygere

Ca. 15 norske krigsflygere ble skutt ned under krigen og havnet for de fleste vedkommende i flygeleiren *Stalag Luft III* ved Sagan. Fire av disse var med på det berømte fluktforsøket gjennom underjordiske tunneler fra denne leiren, og to lyktes. De to andre ble tatt igjen og ble skutt sammen med 45 andre allierte flygere. De andre norske i leiren ble mot slutten av krigen evakuert til Marlag und Milag Nord hvor de senere ble satt på marsj mot Lübeck. Underveis ble de frigjort av britiske soldater.

Portofritt krigsfangekort med blindstempel sendt fra leiren i Luckenwalde utenfor Berlin i februar 1945. Denne leiren, *Stalag IIIa*, var en av de største krigsfangeleirene i Tyskland under krigen, og hadde både menige soldater og offiserer fra mange nasjoner som fanger. De norske var plassert i den del av leiren som var bestemt for offiserer, dvs. Teillager-Oflag. Kortet har oppe til venstre et leirsensurstempel.

Litteratur:

Matiello & Vogt: «Deutsche Kriegsgefangenen- und Internierteneinrichtungen 1939-1945»
Bakken/Munthe/Paus: «I tysk krigsfangenskap»
Gunnar Juel: «De norske offiseres skole i Schildberg 1943-1945»
Herman Willock: «Norske krigsfangefanger 1942-1945»
Paul Brickhill: «Flukten fra Stalag Luft III».

Kriegsgefangenenpost 8/2

Postkarte

02.245.-

Frk. Gerda von Krogh-Eriksen. Fangenr. 9721

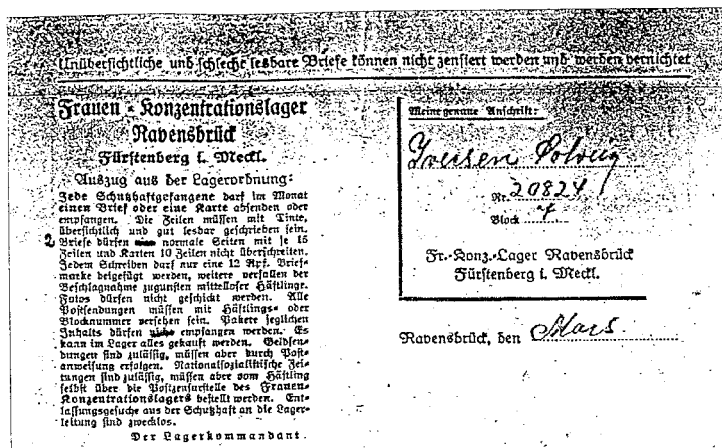
Gebührenfrei!

Absender: Vor- und Zuname: <i>Oberleutn. von Krogh-Eriksen</i> Gefangenenummer: <i>695</i> Lager-Bezeichnung: <i>Oflag XXI C Sem</i> <i>Schildberg</i> Deutschland (Allemagne)	Empfangsort: <i>Oslo</i> Straße: <i>Grim.</i> Land: <i>Norwegen</i> Landesteil (Provinz usw.):
--	--

Portofritt krigsfangebrev med «blindstempel» fra norske offiserer i leiren Schildberg i august 1944. På kortet er angitt Lager-Bezeichnung Oflag XXIC-Sem. «Sem» angir her at offiseren var innkvartert i det av de fire kvarterene som het Seminar.

2. Verdenskrig og utenlandsfangene – II: Konsentrasjonsleirfangene i Tyskland

Av Erik Lørdahl

Fortrykt brevark fra kvinneleiren KZ-Ravensbrück. Skrevet av norsk fange nr. 20824 Solveig Iversen i mars 1943 (?). Teksten i leirreglene er rettet for hånd idet det nå bl.a. var tillatt å motta pakker.

Erik Lørdahls serie om Utenlandsfangene i Tyskland og eksempler på fangekorrespondanse begynte i NFT 2/98. For generelle forkortelser brukt i artikkelserien vises det til forklaringen i artikkelseriens del I.

2. Konsentrasjonsleirfangene.

For nordmenn på Grini eller i andre fengsler i Norge betydde en transport til Tyskland et årelangt opphold under ekstremt vanskelige forhold, og for mange også døden. Fanger med dom havnet vanligvis i tukthus eller fengsler, mens de fleste andre ble sendt til konsentrasjonsleirene (KZ). Transportene foregikk fra Oslo med «slaveskipene» *Donau*, *Monte Rosa*, *Isar*, *Westfalen* eller *Gotenland*. Anløpshavn i Tyskland var Stettin eller Cuxhaven etter 3-4 dager i sjøen.

Sachsenhausen

Mannlige politiske fanger uten dom ble i de aller fleste tilfeller sendt til *Sachsenhausen* (heret-

ter Sa) ved Oranienburg ca. 50 km. nord for Berlin. Til sammen ca. 3000 nordmenn satt som slike fanger i KZene i løpet av krigen, hvorav over 2000 i Sa. Andre KZ-leire som hadde norske fanger i kortere eller lengre tid var *Auschwitz*, *Bergen-Belsen*, *Buchenwald*, *Dachau*, *Gross-Rosen*, *Lublin-Majdanek*, *Mauthausen*, *Natzweiler*, *Neuengamme* og *Stutthof*. Antallet norske i disse var imidlertid lite i forhold til Sa - bortsett da fra Neuengamme i mars/april 1945 etter at oppsamlingen av fanger fra alle andre fengsler og leire var gjennomført (se videre i det etterfølgende).

Kvinnelige fanger

Kvinnelige norske fanger havnet i leiren Ravensbrück som lå ytterligere ca. 50 km. lengre nord i Tyskland enn Sa. I februar/mars 1945 var det 92 norske kvinner i Ravensbrück. Til sammen var litt over 100 norske kvinner innom denne leiren i løpet av krigen, hvorav en tredel var NN-fanger (NN: se nedenfor om mennene i Natzweiler). Av disse

kvinnene døde 5-10 i leiren eller før krigens slutt som følge av oppholdert. Noen av kvinnene ble transportert til Auschwitz og døde der, mens andre av disse overlevde og ble senere sendt tilbake til Ravensbrück. De skandinaviske kvinnelige fangene i Ravensbrück ble hentet av Grev Folke Bernadottes Hvite Busser den 7. april 1945 og fraktet direkte til Sverige.

Juli/august 1940

Den første transporten av fanger fra Norge til Tyskland fant sted i juli/august 1940 da 12 mann ble sendt til Sa. Etter ca. 3 måneder der kom de imidlertid tilbake. I begynnelsen av oktober 1941 ble så andre igjen sendt nedover, og i april 1942 var det 80-90 norske fanger i Sa. Blant disse var Einar Gerhardsen, universitetsrektor Didrik Arup Seip og forfatteren Arnulf Øverland. I slutten av mai 1942 kom så en sending på 112 (114?) nye norske til leiren hvorav 66 menn som gisler fra Telavåg. Mellom mai og begynnelsen av desember 1942 ankom ca. 50 nye norske, og den 19. desember ytterligere 70 til Sa. Det var da ved årsskiftet 1942/43 innskrevet ca. 330 nordmenn i denne leiren hvorav 35 allerede var døde. I resten av tiden fram til frigjøringen var tilgangen av norske fanger som følger:

Januar-mai 1943: ca. 600
Juni-Desember 1943: 378
Hele 1944: ca. 400
1945: ?

Laveste norske fangenummer i Sa. var ca. 29 770, mens høyeste var ca. 117 900. Sistnevnte var fanger overført fra tukthus, bl.a. Göteborg-farene (se videre under dette).

Vanskelig tid

Den første tiden, dvs. fram til høsten 1942, var den vanskelig-

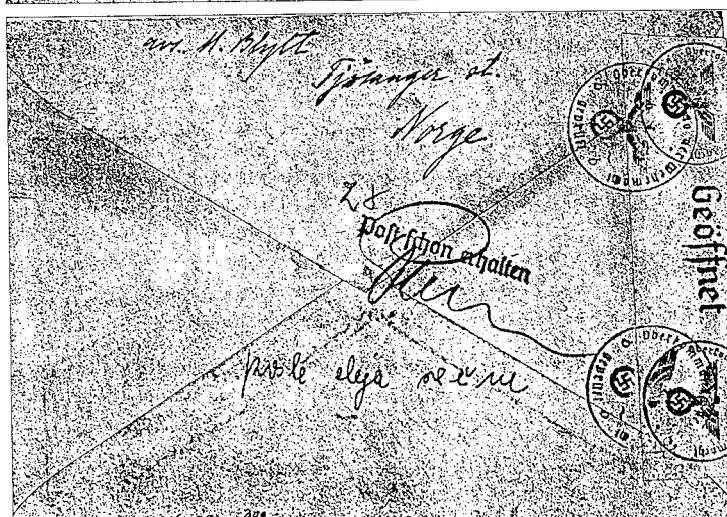
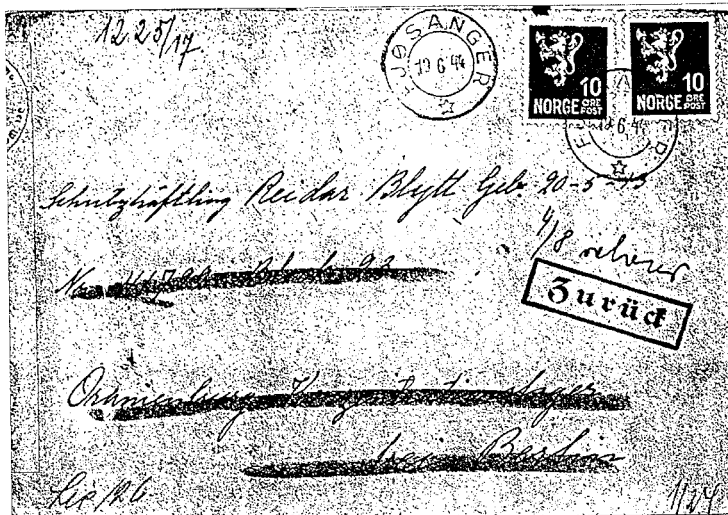
ste i Sa og for øvrig også i de andre konsentrasjonsleirene. Fra da av fikk imidlertid Den Norske Sjømannskirke i Hamburg lov til å sende matpakker til leiren(-e). Fra februar 1943 kom også pakkesendinger i gang fra Røde Kors og andre humanitære organisasjoner. Nordmenn var klart privilegerte når det gjaldt mottak av pakker, men også nederlendere og tsjekkiske studenter var i samme heldige situasjon.

NN-fangene

En egen kategori norske fanger i konsentrasjonsleirene var NN-fangene («Nacht und Nebel» eller Natt og tåke). Dette var nordmenn som for de flestes vedkommende var dømt til døden eller til lange fengselsstraffer, men som i stedet ble sendt til Tyskland for «Vernichtung durch Arbeit» (Tilintetgjørelse gjennom arbeid). Over 500 nordmenn ble sendt til KZ-Natzweiler i Elsass i Frankrike som slike fanger, og det var lenge ukjent hvor de oppholdt seg da de bl.a. ikke fikk skrive brev hjem. Arbeidet i steinbruddet i leiren var meget hardt, og de fikk ikke motta pakker. Dette bl.a. førte til at halvparten av disse norske døde i Natzweiler eller i andre leire kort tid etter. Etter invasjonen i Normandie sommeren 1944 ble leiren evakuert, og de norske fangene ble tidlig på høsten overført til andre leire som Mauthausen og Dachau.

Sondehäftlinge

En annen norsk fangegruppe i konsentrasjonsleirene var 160 sjøfolk fra Gøteborg-konvoien (se etterfølgende «Gøteborg-farner»). Disse ble overført fra tukthuset Sonneburg til Sa i november 1944. I en egen brakke i Buchenwald satt det også fra januar 1944 norske studenter som Sonderhäftlinge. Disse var således ikke vanlige politiske KZ-fanger (se videre «Studentene»). I Stutthof satt de norske politifolkene i «Germanenlager» - også som Sonderhäftlinge, og av «Norsk Politi bak piggråd», s. 172, framgår det også at det i

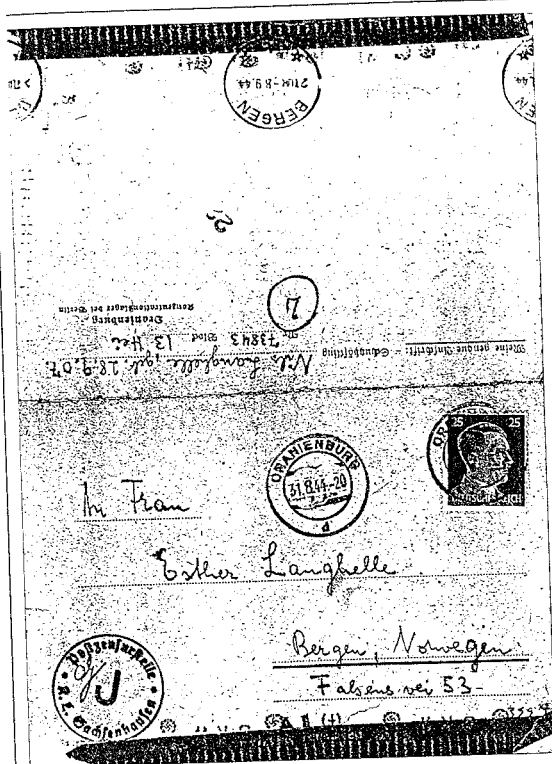
Brev til Schutzhäftling Reidar Blytt i Oranienburg Konzentrationslager (Sachsenhausen). Sendt i retur (firkantstempel «Zurück» på forsiden) fordi fangen allerede hadde mottatt 2 brev siste måned. Dette framgår av «2x» med blyant og stempel «Post schon erhalten» på baksiden. Brevet har også lukkeremse og stempel fra kontrollkontoret for utenlandspost (ABP) i Berlin.

august 1944 ankom til Stutthof 40 norske menn og 26 kvinner. Hvem dette var er ukjent.

Hvite Busser

Mot slutten av krigen foregikk det forhandlinger mellom den svenske greve Folke Bernadotte på vegne av Røde Kors og Himmler om hjemsendelse av de skandinaviske fangene i Tyskland. Etter enighet om dette ble alle mannlige norske fanger samlet opp av de svenske Hvite Bussene og først fraktet til KZ-

Neuengamme. Fra Sa til Neuengamme fant transportene sted mellom 16. og 30. mars 1945. Fra Neuengamme ble så fangene den 20. april 1945 transportert ut av Tyskland ved hjelp av de svenske bussene og av «Jyllandskorpset». Dette sistnevnte var en kolonne bestående av ca. 120 sivile danske kjøretøyer som var mobilisert til dette formål av den danske admiral Hammerich og hans norskfødte frue. Til sammen 4260 skandinaver av forskjellige fange-

Kortbrev fra norsk fange nr. 73843 Nils Langhelle (senere stortingspresident) i underleiren Heinkel (Hei) i KZ-Sachsen-hausen - poststemplet «Oranienburg 31.8.44». Brevet har utvendig leirsensur-stempel og lukkeremse fra kontrollkontoret for utenlandspost (ABP), samt ankomst-stempel i Bergen med dato 8. september 1944. Innvendig er brevet, i form av en blå strek, kontrollert med kjemisk sensur for evt. hemmelig skrift.

kategorier ble evakuert til Danmark i denne aksjonen.

Søndag som skrive dag

Søndag var skrive dag i KZene, og nordmennene fikk normalt sende et «Zugangsbrief» (ankomstbrev) rimelig kort tid etter å ha kommet til en leir. Ellers gjaldt de vanlige reglene for brevskrivning med normalt ett brev eller kort hver fjortende dag mottatt og avsendt. Tidvis kunne denne bestemmelse bli sett meget liberalt på med flere eller ubegrensede antall brev i tidsperioden. Det var vanlig med spesielle brev- og postkortformulærer fra KZene. På disse var som regel leirnavn og reglene for brevskrivning forhåndstrykt.

Gode råd

Om brevskrivning sier Didrik Arup Seip i sin bok «Hjemme og i fiendeland» (s.365) følgende:

«En reformert tysk prest gav meg råd om hvordan jeg skulle skrive brev hjem. Det gjaldt å få penger hjemmefra, men vi hadde ikke lov å be om det. Men på første side av de brevark vi skulle

De fleste norske fangene i Tyskland våren 1945 ble før kapitulasjonen samlet i KZ-Neuengamme utenfor Hamburg. Dette etter at det var inngått avtale mellom Himmler og den svenske Folke Bernadotte om frigjøring av alle skandinaviske fanger. Dette kortbrevet er skrevet 25. mars og poststemplet 16.4.45 i Hamburg. Frankeringen er med maskinavtrykk, og ikke frimerke. Den 20. april ble fangene transportert ut av Tyskland til Danmark og Sverige. Brevet har firkantet stempel med Postzensur K.L.Ng./zensiert fra leiren, og har utgående av Tyskland også passert kontrollen for utenlandspost i Hamburg hvor lukkeremse og stempel er påført. Først et halvt år senere er brevet stemplet ved Postkontrollkontoret i Oslo. Hvor har dette vært i mellomtiden ?

bruke, sto det bl.a. at penge-sendinger var tillatt bare ved postanvisning, og at alt kunne bli kjøpt i leiren. I første brev kunne vi skrive at vi hadde lov til å kjøpe for 15 mark om uken, men vi måtte ikke be om penger. Den tyske presten rådde meg til å gi denne opplysningen sist i første brev jeg fikk sende, og så skulle jeg i neste brev gjøre opp-

merksom på det jeg hadde skrevet sist forrige gang. Da ville min kone forstå at hun skulle sende penger. Vi hadde ikke lov til å fortelle noe om oss selv uten at vi var friske. Presten sa at vi burde skrive en bestemt formel om det hver gang, f.eks. «ich bin ganz gesund». Når vi utelot denne formelen ville man skjønne at man ikke var riktig frisk og kanskje trengte hjelp. Og så burde jeg omtale meg selv i tredje person med et navn min kone kjendte. Jeg kunne bruke navnet Dikken, som ble brukt om meg som barn og som min kone kjendte. Jeg kunne late som om min kone hadde fortalt noe om Dikken i siste brev, f.eks. «Du sier at Dikken har hardt arbeide» el.l.

Pengesendinger

På sidene 405/06 følgende:

Det varte litt før de hjemme skjønte at vi kunne bruke penger i leiren, og så tok oversendingene forferdelig lang tid. Pengene ble sendt over en bank i Berlin; men de vanlige valutaregler foreskrev at mottageren først underskrev en erklæring om bruk av pengene. Det gjaldt også for oss i leiren. Når banken hadde fått pengene sendte den slike formularer til oss, og da post bare ble utdelt en gang i uken, og leirsensuren tok lang tid, dro det ut før pengene kom. Først i slutten av juli fikk jeg de første 60 RM. Da ble det velstand: Vi kunne kjøpe «Quark» (en slags ostemasse), rødbeter, blåskjell, stundom også kokte poteter, tobakk, sigaretter, naturligvis ikke så mye vi ville, men til hver blokk var det rasjonert en del vi kunne kjøpe, og blokkporsjonene måtte deles mellom bordene og siden mellom den enkelte. Først ble pengene utbetalt kontant, men pga. svarthandel ble det senere innført kontosystem.

(Kristian Ottesen oppgir at «Premieschein» ble innført fra oktober 1942 i stedet for penger. Dette for at fangene ikke skulle ha kontanter ved eventuelt fluktforsøk.)

Seip på side 382:

«Vi fikk ikke lov til å oppbe-

Fortrykt postkort fra norsk fange nr. 50215 Anker Thorsrud i KZ-Sachsenhausen til Norge - poststempelen i Oranienburg i april 1943. Kortet har sensurstempel fra leiren og fra kontrollkontoret for utenlandspost i Berlin (ABP).

vare brevene, bare det siste kunne vi ha. Men Karl Mayer gjemte brevene for Oxaal og meg på verkstedet».

Ikke skrive brev

NN-fangene fikk ikke skrive brev bortsett fra en gang som Kristian Ottesen skriver om: Ved en glipp i Sa fikk de også utlevert et brevformular, og med beskjed om å skrive hjem etter idrettstøy (!).

Forkortelser

På brev fra nordmenn i Sa er ofte forkortelsene «Hei» eller «Kl» angitt i avsenderrubrikken. Dette angir at fangen var utplassert i enten utekommandoen «Heinkel» (produksjon av deler for flyfabrikken) eller «Klinker» (produksjon av murstein o.l.). Begge lå i nærheten av hovedleiren til Sa, som for øvrig også hadde ca. 70 andre underleire. Slike leire var vanligvis anlagt som arbeidsskiftleverandører til firmaer i den tyske rustningsindustrien. Alle de store KZene hadde slike underleire, og det var tilsammen 800-1000 av dem fra Frankrike og Nederland i vest til Polen, Baltikum og Hviterussland i øst.

Brev fra norske fanger er kjent fra følgende KZ-leire: Buchenwald, Dachau, Neuengamme,

Ravensbrück, Sachsenhausen og Stutthof (bare politifangene). Andre ?

Litteratur:

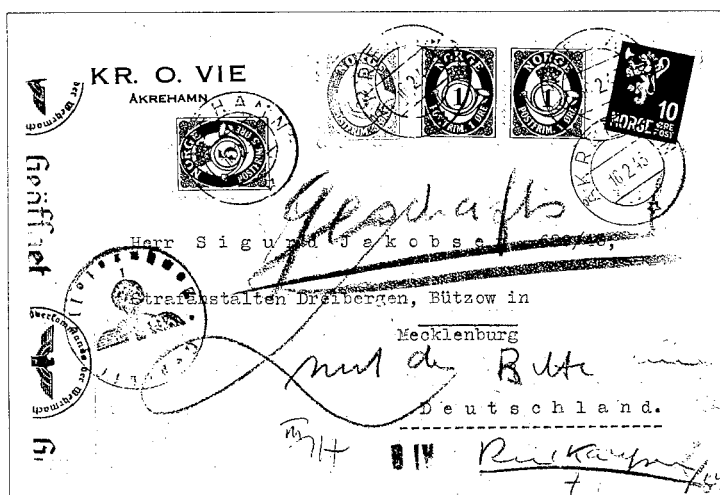
Konrad Birkhaug: «Telavåg». Wanda Heger: «Hver fredag foran porten». Wolfgang Langhoff: «Myrsoldater». Odd Nansen: «Fra dag til dag». Kristian Ottesen: «Kvinneleiren», «Liv og død» og «Natt og tåke». Annalise Urby: «Himmels 100 000 kvinner» (Ravensbrück).

Gi
bort
fri-
merker
til
barn!

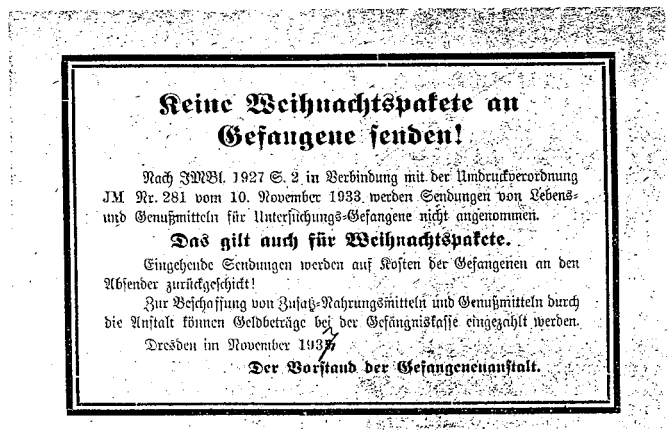
2. Verdenskrig og utenlandsfangene – III:

A: Fengsels- og tukthusfangene B: Politifangene

Av Erik Lørdahl

444

Brev til norsk tukthusfange nr. 629/43 Sigurd Jakobsen i Dreierbergen - Bützow, med ABP lukkeremse og stempel F-9 og F-51 og rød blyantpåskrift: «Geschäftsbrief - mit der Bitte um Rückantwort.

Erik Lørdahls serie om utenlandsfangene i Tyskland og eksempler på fangekorrespondanse begynte i NFT 2/98. For generelle forkortelser brukt i artikkelserien vises det til forklaringen i artikkelseriens del I.

A: Fengsels- og tukthusfangene

Tilnærmet alle norske politiske fanger stiftet for kortere eller lengre tid bekjentskap med et Gestapofengsel som f.eks. Victoria Terrasse, Grini og Møllergt. 19 i Oslo eller tilsvarende i an-

dre byer i Norge. Derfra ble mange senere overført til tukthus eller KZ i Tyskland. Årsaken til at noen havnet i tukthus og andre i KZ synes tilfeldig, men hovedtrekket er at de som var blitt stilt for retten og fått dom havnet i tukthus for f.eks. 5 år, 10 år eller for livstid. De øvrige ble sendt til KZene. Flytting av fanger mellom tukthusene var ikke uvanlig, og etter sonet dom hendte det at fanger ble overført til en KZ i stedet for å bli satt fri.

Brev og pakker

Brev og pakker var normalt tillatt i alle fengsler og leire i Norge. I Tyskland var dette for tukthusfangerens vedkommende meget varierende. Mens det fra enkelte slike institusjoner var tillatt å skrive en gang fra hver 6. uke til 4. måned, var slikt andre steder totalt forbudt. Alle brev og pakker var selvfølgelig sensurert. Personlige pakker ble til en viss grad og noen steder akseptert, men mens KZ-fangene fra 1942/1943 fikk anledning til å motta pakker fra Røde Kors og andre humanitære institusjoner, ble tukthusfangerne aldri gitt dette privilegiet. Hungeren var derfor et større problem for nordmenn i tukthus enn de i KZene.

Tukthusfangerens engel

Etter gamle tukthusregler var det tillatt å motta besøk av pårørende. Norske fanger hadde av geografiske årsaker ikke mulighet for dette (pårørende fikk heller ikke reisetillatelse til Tyskland), men det ble i stedet godtatt at sjømannsprestene Arne Berge og Conrad Vogt-Svendsen i Hamburg kom på besøk. Sistnevnte, sammen med sin Gestapoansatte hjelper Hildgunt Zassenhaus, besøkte ut fra dette mange norske tukthusfanger, og

Z 151/41 BI min adresse

Abfender: J. H. M. Station: B.I. Juchthaus
 Empfänger: J. H. M. - 9. Aug. 1941 Hamburg-Fühlbüttel
 am Gelsenberge 26

In den ersten 6 Monaten bekommt der Juchthausgefangene nur in dringenden Fällen die Erlaubnis zum Besuch oder Besuchsrecht. Nachher darf er alle 3 Monate einen Besuch empfangen und nur zu einem Zweck, nämlich Besuchen und empfangen.

Der Besuch darf nur in der Regel nur mit den nächsten Angehörigen geführt werden und muß sich auf Privat-, Familien- und Angelegenheiten des späteren Fortkommens beschränken. Anstaltsarbeiten werden grundsätzlich zurückgehalten. Briefe, die den doppelten Umfang dieses Blattes überschreiten, werden nicht ausgetauscht. In Briefen Geld, Wertpapiere u. dergleichen sind mitzubringen, ist unzulässig, der Wert wird nicht abgeholt.

Die Zulassung von Besuchs- und Besuchsrechten ist (auch für Festtage) nicht gestattet.

Die Besuchszeit ist mittwochs und donnerstags von 14-16 Uhr.

Andere Personen als Angehörige werden nur in besonderen Ausnahmefällen zugelassen. Kinder unter 16 Jahren haben keinen Zutritt. Die Besucher müssen sich durch ein amtliches Papier ausweisen. Jeder Mißbrauch des Besuchs, besonders das Führen von Geld, Raubwaren, Kautschuk und Genussmitteln, hat die sofortige Entfernung des Besuchers und Besuchsverbot zur Folge.

Es wird dringend gewarnt, Mitteilungen entlassener Gefangener ohne Nachprüfung Glauben zu schenken!

Deutsch und nur auf die Linien schreiben!

Hjære mor, far, og alle i hjemmet!!

Efter fire dages reise er vi nu kommet vel frem. Jeg tænkte ikke sig anret om at jeg længte tilbage til Norge. De har det efter omstændighederne bra, og vi sikker på, at det går dette også. Der kan være på de herre jeg sender, flere om det ~~der er det samme som~~ for der skal med Ingelborg, hvordan det skal gøres med hendes børn, og når hun skal skrive. På den kan vi ikke møtte. Det er på det skæpperke for budt, så gjør ikke noget for det. Håper du har hørt alle tingene mine på Norge. Hjære mor, far, og alle hjemme, jeg kikker ofte på dem og længte efter mitt hjem. Når krigen er slutt er vi hjemme igjen. Håper dere har det bra, det

SPH. 187 a (2000, 8, 41) — Briefbogen f. Gels. — 6. 1908

Brev fra norsk fange i tukthuset i Hamburg - Fühlbüttel, datert 9. august 1941. Brevet passerte ikke sensuren (stort rødt kryss på baksiden), og er kommet til rette etter krigen. Brevarket har som vanlig et hode med utdrag av reglene for brevskrivning og besøk.

Litteratur:

Peter Anker: «Frihetens gisler».
 Kristian Ottesen: «Bak lås og slå».
 Hildgunt Zassenhaus: «Stå vakt i mørket».
 Conrad Vogt-Svendsen: «Med Guds ord i fiendeland».
 Olav Brunvand: «Smil og tårer i tukthus».
 Gunnar Hellesen: «Benådet».
 Lange/Schreiner: «Griniboka».

B: Politifangene

Tilsvarende offiserene, som ble arrestert i januar 1942 og aug./sept. 1943, ble også høyere polititjenestemenn sett på som viktige personer ved et eventuelt alliert invasjonforsøk eller annen organisert motstand i Norge. Natten til 16. august 1943 ble derfor ca. 470 politifolk over hele landet arrestert. Bortsett fra de fra Trøndelag, Møre og Nordland, ca. 50 mann som ble samlet på Falstad, ble de øvrige fra resten av landet sendt til Grini. Disse kom da fra Sydspissen ved Tromsø, Espeland ved Bergen og Arkivet i Kristiansand. Både Falstad-fangene og de som var samlet på Grini - til sammen 254 - ble den 8. desember 1943 stuet ombord i transportskipet Donau og sendt til KZ-Stutthof utenfor Danzig (nå Gdansk i Polen). Dit kom de 14. desember. Innledningsvis ble de anbragt i blokk 19 i selve KZ-leiren, og den 16. desember fikk de derfra skrive et «Zugangsbrief» (ankomstbrev) hjem med beskjed om at de var kommet vel frem og med en julehilsen.

Dansk SS-offiser

I leiren ble de mottatt av en dansk SS-Unterscharführer ved navn Pedersen som senere også ble deres brevsensor slik at de kunne skrive på norsk. Denne Pedersen ga nordmennene en forholdsvis bra behandling, og

smuglet også i stor utstrekning mat og andre nødvendighetsartikler til fangene. Hildgunt Zassenhaus hadde studert i Danmark og forsto og snakket dansk. Fanger i tukthus fikk skrive på eget språk, og hun var pga. dette blitt ansatt som brevsensor hos Gestapo. Hun skulle også formelt være deres kontrollør ved besøkene, men hjalp i stedet de innsatte på en måte som gav henne betegnelsen «Tukthusfangenes engel». Hun mottok etter krigen æresbevisning fra kong Haakon for denne sin innsats for norske fanger.

Flest i Hamburg

Nærmere 1500 nordmenn var innom fengsler/tukthus i Tyskland under krigen. Flest var det

i Fühlbüttel i Hamburg hvor det var ca. 1100 til sammen, og opp til 400 norske samtidig. Deretter kommer Kiel, Rendsburg og Dreiergen. Tukthus for øvrig hvor det antagelig har sittet nordmenn er: Amberg, Bautzen, Brandenburg-Görden, Brieg, Coswig, Cottbus, Dresden, Graudenz, Griebö, Görlitz, Halle, Jauer, Kaisheim, Luckau, Mecklenburg, Neubrandenburg, Sonnenburg, Vechta, Waldheim og antagelig en god del flere. Nordmenn var også innom fengslene Alexanderplatz, Alt Moabit, Prinz Albrecht Str. og Tegel i Berlin, og myrleiren Schlup ved Nordorf i Holstein.

Brev fra politifange Kristian Østensvig i Sonderlager Stutthof ved Danzig stemplet 10.2.44. Konvolutten har på for- og baksiden striper med blå kjemisk sensur for å oppdage eventuell hemmelig skrift, og på baksiden leirsensurstempel og sensors signatur «P» for Pedersen, samt lukkeremse og stempel fra kontrollkontoret for utenlandspost (ABP) i Berlin.

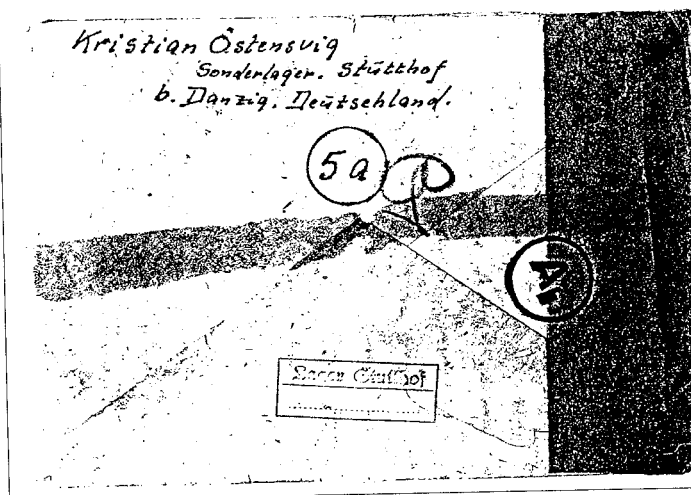
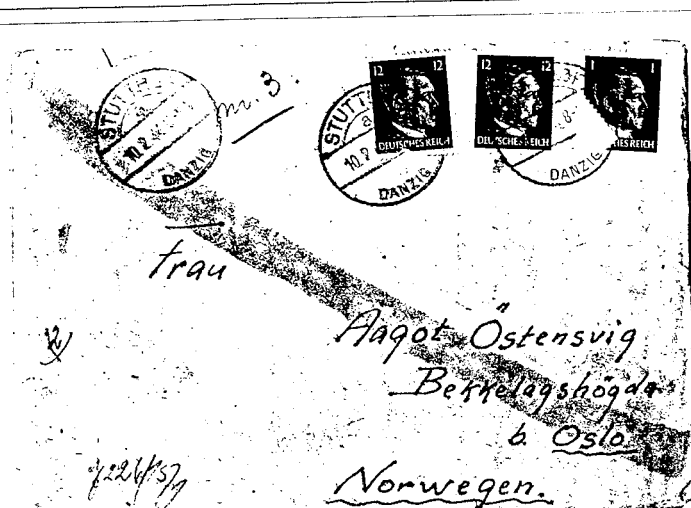
ved pakke- og brevsensuren «var han ingen vanlig SS-mann». Allerede etter noen uker, dvs., i begynnelsen av januar 1944, ble de norske politifolkene flyttet ut av selve KZ-Stutthof til en egen relativt nybygget leir 1-2 km. fra hovedleiren. Denne ble betegnet Sonderlager Stutthof, og lå i nærheten av en bondegård og en arbeidsleir for jenter (Reichsarbeitsdienstlager für Mädchen). Senere ankom ytterligere noen slike norske politifolk slik at det til sammen under den vesentligste av tiden for oppholdet var 271 slike fanger i KZ-Stutthof.

Før Polen-invasjonen

Grunnlaget for denne konsentrasjonsleiren ble lagt allerede før Tysklands invasjon av Polen i september 1939. I planene for invasjonen var det bl.a. også inkludert arrestasjoner og internering av en rekke sentrale personer i den polske statsadministrasjonen. Disse ble først plassert i flere småleire og fengsler i og omkring Danzig. Leiren hadde vesentlig polsk fangebelegg, og i desember 1944 var det ca. 26 000 fanger i hovedleiren. Det var for øvrig 70-80 underleire med ca. 30 000 fanger underlagt KZ-Stutthof. Hovedleiren lå ved landsbyen Stutthof i det sumpige området nord for Danzig-bukten, og ikke langt fra Østersjøkysten.

Fikk motta fotografier

Den 16. januar 1944 var første ordentlige skrive dag for nordmennene, og Pedersen forklarte da at de kunne skrive at pakker

var velkomne, men de måtte ikke skrive noe om krig og piggråd og slikt. Brevarkene som skulle benyttes var vanlige nøytrale ark, og i begynnelsen var det bare tillatt å skrive på den ene siden. Brevene - også de inngående - ble som sagt sensurert av Pedersen som signerte med en «P» (se ill.). Etter hvert fikk nordmennene også motta foto, noe som var meget uvanlig i KZ-leirene. Som «Germanere» ble de bedre behandlet enn andre fanger, og leiren ble også kalt Germanenlager. Disse norske politifolkene var imidlertid ikke underlagt Genfer-konvensjonens bestemmelser om krigsfanger, og ble derfor satt til eksternt arbeid på bondegårder og i skogsarbeide under oppholdet.

38 000 pakker !

Disse 271 nordmennene hadde en meget god forbindelse med hjemlandet og med hjelpeorganisasjonene, og mottok i løpet av året 1944 over 38 000 pakker og 32 000 brev ! Dette ga dem også i stor grad anledning til å hjelpe andre fanger i leiren med mat og effekter. I «Sonderlager» befant det seg også litauiske «æresfanger», og etter Finlands kapitulasjon ankom det 86 finske menn og 12 kvinner til denne underleiren. Den 14. august 1944 kom det forøvrig til selve KZ-Stutthof 40 norske menn og 26 kvinner som alle ble plassert i hovedleiren.

Evakueringen

I januar startet evakueringen av

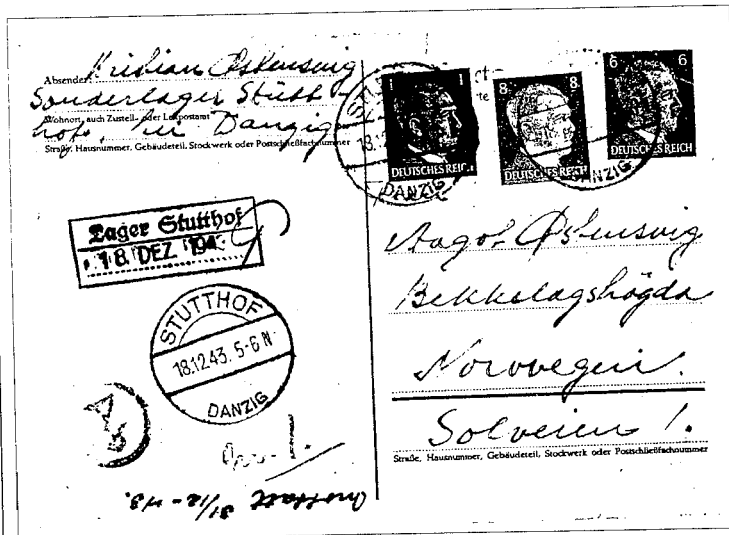
Jan. 15. 8. 44
Konzentrationslager Stutthof ①

Berg Reuf Leif Häftling Nr. 140
(Vor- und Zuname)

geb. am 26. 10. 07 Heimort: _____ Fahrkosten: Norw.

Dat.	Zugang		Abgang		Bestand		Bestätigung
	Nr.	Nr.	Nr.	Nr.	Nr.	Nr.	
12. 1. 45	258				228		L. Reusch Berg
13. 1. 45	208	25			2728		L. Reusch Berg
25. 1. 45	208	33			6028		L. Reusch Berg
15. 1. 45	250		20		4028		L. Reusch Berg
14. 1. 45	25		15		2528		L. Reusch Berg
14. 1. 45	25		15		1028		L. Reusch Berg
18. 1. 45	136		5		528		L. Reusch Berg
25. 8. 44	144		528				L. Reusch Berg
			6028		6028		

Leirkontoark for politifange nr. 140 Leif Reusch Berg i Sonderlager KZ-Stutthof. Fangene kunne få penger tilsendt hjemmefra og bruke disse i leirens kantine. Kontoen er gjort opp 25.8.44 fordi Berg ble satt fri denne dagen.

Postkort fra politifange Kristian Østensvig i Sonderlager Stutthof skrevet 17.12.43 like etter ankomsten til leiren. Kortet har på forsiden leirsensurstempel Lager Stutthof med dato og signatur «P» fra den danske SS-soldaten Pedersen, som var brevsensor for nordmennene. Kortet har også stemplet «Ab» i en sirkel. Dette er fra kontrollkontoret for utenlandspost (ABP) i Berlin.

KZ-Stutthof. Framrykkende soldater fra den Røde Arme hadde imidlertid latt Vest-Preussen og Danzig blitt liggende igjen uokkupert, men omringet, til fordel for en framrykning mot Berlin. Evakueringen av fangene fra KZ-Stutthof skjedde i flere grupper. Den første startet 25. januar 1945, marsjerte vestover og ble frigjort av russerne den 10. mars etter mange vidervedigheter og etter å ha forflyttet seg fram og tilbake mellom forskjellige småleire. Andre startet senere, og noen kom sågar tilbake til Stutthof etter uker på marsj. Hovedgruppen på over 200 politimenn ble fraktet over Danziger Bucht til halvøya Hela og derfra videre vestover med kanallektene sammen med KZ-fanger fra leiren - deriblant også jøder. Til Neustadt ved Lübeck ankom de i begynnelsen av mai, og ble der frigjort av britiske soldater. Denne evakueringen fra KZ-Stutthof, marsjene og transporten vestover, og også ankomsten til Neustadt var en av de mest dramatiske hendelser under frigjøringen av nordmenn i Tyskland våren 1945. Av de 271 politifolkene som ble sendt til Stutthof omkom 13 av dem.

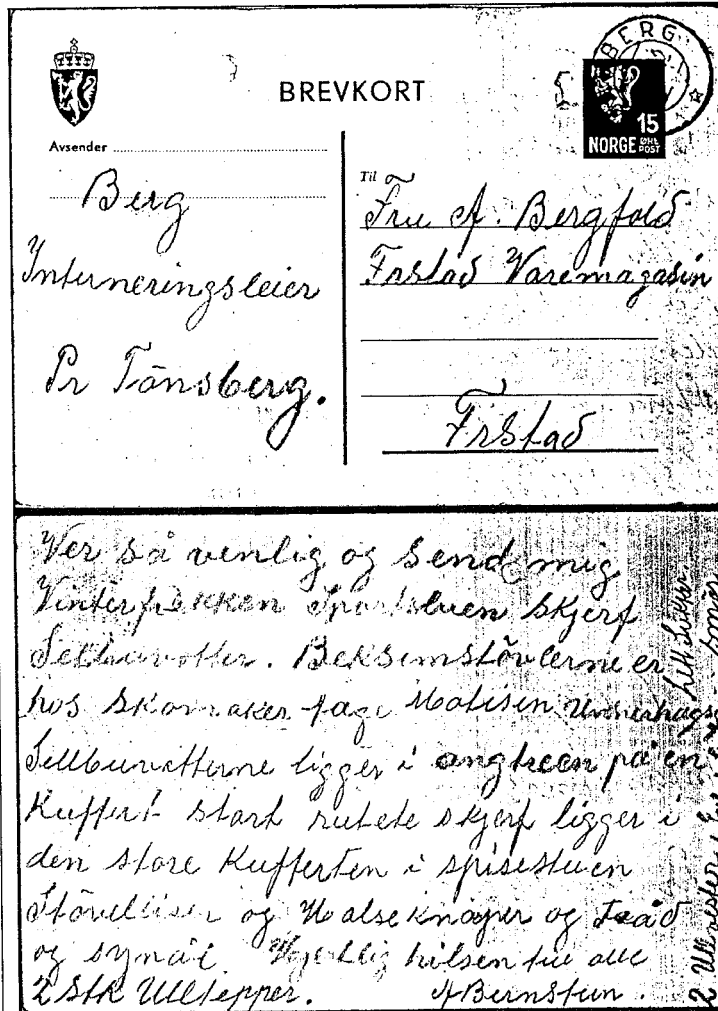
Litteratur:

Olaf R. Walle. «Norsk politi bak piggetråd», 1946.
Birger Kolstads dagbok: «Politifange i Tyskland», 1991.

**Gi
bort
fri-
merker
til
barn!**

2. verdenskrig og utenlandsfangene – IV: Jødene

Av Erik Lørdahl

Abraham Bernstein, født 1882, ble arrestert 26. oktober 1942 og satt på Berg fram til deportasjonen med «Donau» den 26. november s.å. Postkortet er skrevet fra Berg Interneringsleir hjem til Fredrikstad i denne perioden, og han ber om å få tilsendt vinterklær. Bernstein var blant de jødene som ble drept umiddelbart etter ankomsten til Auschwitz 1. desember 1942, og for hans vedkommende sikkert p.g.a. den høye alder (60 år).

Øst-Europa – ble tatt i bruk. Egne «SS-Einsatzgruppen» («Innsatsgrupper») ble også opprettet, utelukkende med formål å utrydde jøder. Flere millioner slike fra Russland, Polen, Ukraina, Hviterussland, Baltikum, Ungarn, Tsjekkoslovakia og andre østeuropeiske land ble drept eller døde av sult, sykdom og/eller hardt arbeid i spesielle arbeidsleire. Også fra de okkuperte vesteuropeiske land ble hundretusener av jøder sendt østover til samme skjebne. I tilnærmet alle konsentrasjons- og arbeidsleire, inklusive underleire og separate arbeidskommandoer, fantes det jøder. Disse ble generelt hardere behandlet enn andre fanger, og dødeligheten blant disse var vesentlig høyere. Bare et lite mindretall av de som ble sendt til leirene overlevde oppholdet.

Leidebrev

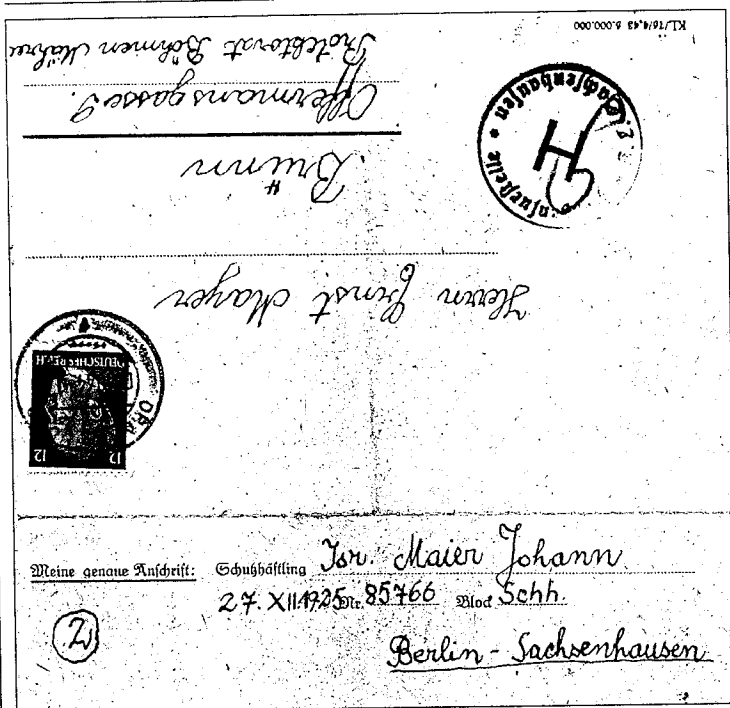
På Christian IV's tid (ca 1620) fikk jøder bare reise og opphold seg i Norge med leidebrev (nærmest et «visa»). I 1814 ble så også «Jødeparagrafen» tatt inn i Grunnloven for derved fortsatt å nekte dem adgang til landet. Henrik Wergeland var motstander av bestemmelsen, og kjempet for jødernes sak fram til han døde i 1845. Forslag om å fjerne paragrafen ble fremsatt

Naziregimets forfølgelse av jødene i Tyskland begynte samtidig med deres maktovertakelse i januar 1933. De første årene begrenset forfølgelsene seg til yrkesforbud, inn-
dragning av eiendom og enkeltarrestasjoner. «Krystallnatten» mellom 9. og 10. oktober 1938, da 26.000 tyske jøder ble arrestert og sendt til KZene, ble en foreløpig kulminasjon, og da 2. Verdenskrig begynte høsten 1939 var antallet jøder i Tyskland redusert fra ca 500.000 ved maktovertagelsen til i overkant av 200.000. Forfølgelsene fortsatte i krigsårene, og ved krigens slutt var det bare noen få tusen igjen i live.

Endelige løsninger

Tilsvarende forfølgelser ble umiddelbart iverksatt i nye landområder etterhvert som disse ble okkupert. Etter angrepet på Sovjetunionen sommeren 1941 og Wansee-konferansen i januar

1942, hvor vedtaket om den «endelige løsning» på jøde-spørsmålet ble fattet, ble utryddelsen systematisert. Spesielle tilintetgjørelsesleire som *Auschwitz/Birkenau*, *Belzec*, *Chelmo*, *Sobibor* og *Treblinka* – alle i

flere ganger i Stortinget, og etter flere voteringer i 1840-årene ble det endelig i 1851 tilstrekkelig flertall. Jødene fikk etter dette anledning til å bosette seg i Norge.

Fram til 1875 var det få som benyttet seg av dette vedtaket, og ved folketellingen dette året ble det registrert bare 34 jøder i landet. I 1890 var tallet steget til 214 og ved århundreskiftet 642. Urolighetene omkring 1. Verdenskrig og nazistenes maktovertagelse i Tyskland medførte økt tilstrømning til Norge, og i april 1940 var tallet steget til ca 1800, hvorav ca 400 var flyktninger fra Tyskland og tysk-okkuperte områder.

Nektet å praktisere

Kort tid etter okkupasjonen av Norge i april 1940 satte tyskerne

Postkort fra Arbeitslager Birkenau, dvs. KZ-Auschwitz II, benyttet under Gestapos brevaksjon for å oppspore ennå ikke arresterte jøder. Disse kortene ble bragt fra Auschwitz til Berlin hvor de ble registrert av Gestapo og så postlagt.

også her i verk tiltak mot jøderne. Allerede i mai/juni d.å. ble utenlandske jødiske leger nektet å praktisere, jøder fikk radioapparater inndratt, jødiske organisasjoner måtte utarbeide medlemslister for Gestapo, og lister jødiske firmaer ble laget. Enkeltarrestasjoner av jøder forekom helt fra høsten 1940, men fram til sommeren 1942 ble de fleste satt fri igjen. Til da var dog 11 deportert til Tyskland. Enkeltarrestasjonene fortsatte,

**Kortbrev fra jødisk fange i
underleiren Schwarzheide av
konsentrasjonsleiren
Sachsenhausen – stemplet
«Oranienburg 09.10.44» og
med sensurstempel fra leiren.
Fangen bruker tilleggssnavnet
Isr. (Israel) som påbudt for
jødiske menn. Ca. 1000 jøder
ble overført fra KZ-Auschwitz
til denne leiren sommeren
1944, og reddet på denne
måten sannsynligvis livet.**

og fram til november 1942 ble de fleste plassert på *Grini*. Så den 7. oktober 1942 ble 30 jødiske menn arrestert i Trondheims-området og internert på *Falstad*, og natten til 26. oktober ble jøder over hele landet arrestert. Etter oppsamling på lokale politikamre ble de fleste transportert til fengselet på *Bredtvet* i Oslo og *Berg Arbeidsleir* ved Tønsberg. De på *Bredtvet* ble to dager senere overført til Berg, og i midten av november var det til sammen 338 jøder i denne leiren etter at ca 40 var sluppet fri. Flere av de sistnevnte ble imidlertid arrestert igjen kort tid etter og da deportert.

«Monte Rosa»

Den 19. november 1942 gikk en kontingent på 21 jøder sammen med ca 200 andre fanger til Tyskland med dampskipet *Monte Rosa*. Så gikk den store transporten på 532 fra Berg, Bredtvet

Abfender: Name Langer Vorname Emil Isall
 geboren am 23.8.93 in Magdeburg
Polizeigefängnis Dresden, Schlegelgasse 7

Zur Beachtung! 1. Der Austausch von Leibschlüssel, Kleidungsstücken sowie die Annahme von Geld, erfolgt nur freitags von 10–12 Uhr im Polizeigefängnis Schlegelgasse oder jederzeit durch die Post.
 2. Außer Leibschlüssel, Kleidungsstücke und Geld werden andere Gegenstände, insbesondere Lebensmittel und Genussmittel, nicht angenommen.

Meine liebe Dori,
 Durch die Gefängnis-Polizei habe ich die Erlaubnis erhalten, zu bestimmten Zeiten gleichzeitig, auch zu bitten, mein ganzes Leben zu beschreiben, worüber die Erlaubnis mir vorliegt. Ich muß dir in wichtigen Dingen schreiben, auch ich dir, meine einzige Liebe, vor allem dir, um die ich mich sehr bemühe. Ich werde alles gebrauchte mitbringen. Es ist kein Schwere, denn du hast alles getan, was du tun konntest. Bitte um Geld zum Zinsessen mit.

Bravo! Du bist im
Beste mit alles an der Hand!
Habende große Rasse haben
 Vordruck I Nr. 518 Alles ist alles wie es war!

Brev fra Politifengsel i Dresden.

Postkort fra Arbeitslager Birkenau.

FRANCOUC EK
 Absender: ARBEITSLAGER
18. BIRKENAU
18.V.1875
BEI NEUBERUN
OBERSCHLESIE
 Rückantwort nur HERRN
JAKOB ŠTĚPÁN
CHVALETITZ
POST REČANAJE
Nº 35

13-46
 Vermeide
 Postkündung
 STÖRUNG
 6 LIN
 5.144-
 an

Postkarten in deutscher Sprache
 über die
 P.-Ch.-Vereinigung der Juden in Deutschland
 Berlin N 65, Iranische Straße 2

og andre steder i landet med Donau en uke senere, dvs. den 26. november. Etter 3 døgn i sjøen og 2 med tog kom disse fram til tilintetgjørelsesleiren Auschwitz-Birkenau. Her ble umiddelbart 116 menn, 188 kvinner og 42 barn sendt i gasskamrene. Av de øvrige 186 – alle menn – overlevde bare 9 oppholdet i leiren og den etterfølgende evakueringsmarsjen i januar/februar 1945.

Andre grupperinger av norske jøder ble også sendt nedover med skipene Monte Rosa og Gotenland. Bl.a. ankom det den 3. mars 1943 til Auschwitz 158 personer. Av disse ble bare 28 registrert inn. De øvrige ble drept kort tid etter ankomsten. Til Auschwitz ble det til sammen sendt ca 770 norske jøder hvorav bare 25 (26?) overlevde krigen. Tilnærmet alle norske jøder ble sendt til denne leiren, men noen havnet også andre steder. Blant disse var familien Ullmann fra Moss – far og to sønner – som oppholdt seg i Sachsenhausen i mai/juni 1942, og visstnok ble videreført til Lublin-Majdanek. Ingen av disse kom tilbake til Norge.

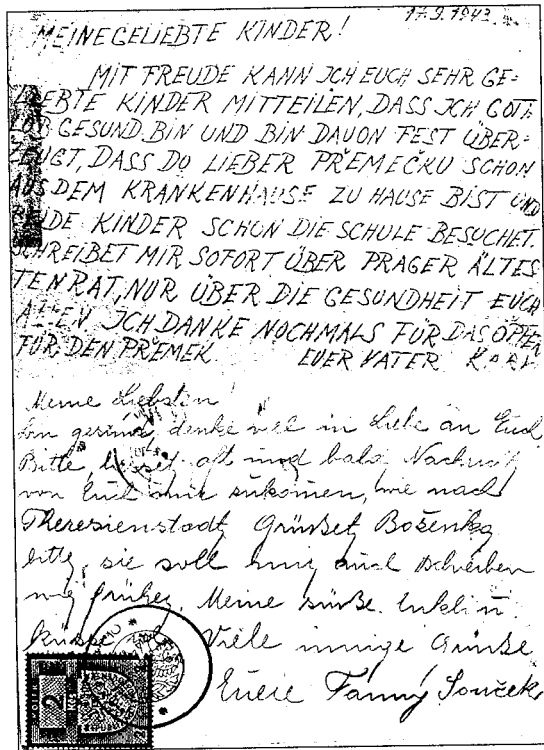
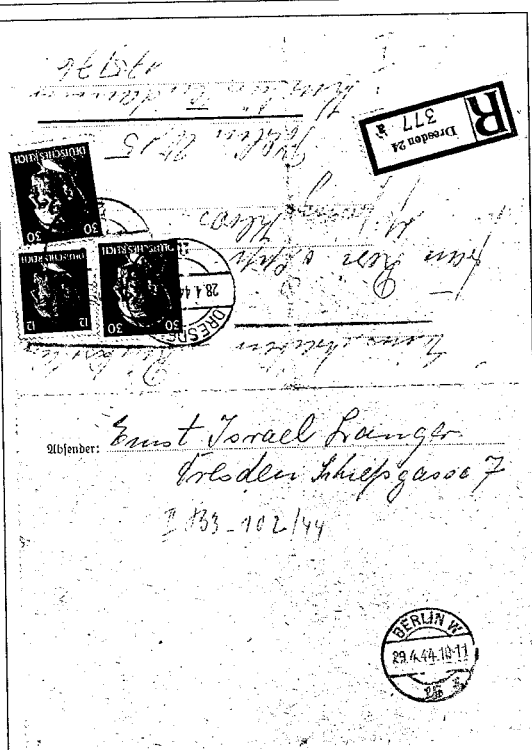
Ikke skrive

Jøder i tyske konsentrasjonsleire fikk normalt ikke lov å skrive brev eller motta pakker. Det finnes imidlertid en del korrespondanse og annen dokumentasjon som viser at slikt allikevel forekom – med og uten tyskernes godkjenning. Dette gjelder også for Auschwitz. Som en del av trakasseringen av jødene ble det allerede før krigens begynnelse bestemt at kvinner som mellomnavn offisielt måtte bruke «Sara», og tilsvarende mennene «Israel». En del brev fra fanger viser dette.

Kristian Ottosen viser i sin bok «I slik en natt», side 95, et brev fra Herman Smith i Arbeitslager Birkenau. Annen korrespondanse fra norske jøder er ikke kjent.

Brevaksjoner

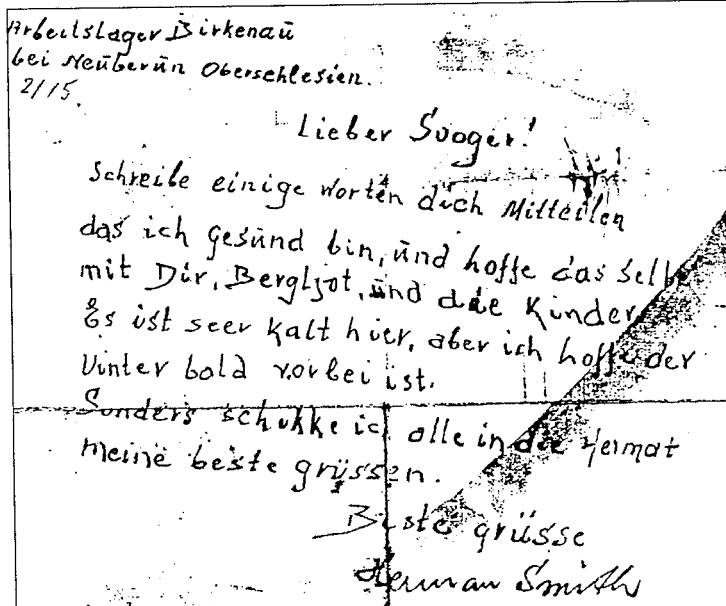
Gestapo iverksatte fra våren 1943 brevaksjoner («Briefaktion des RSHA (Juden)») hvor jø-

Rekommandert kortbrev fra jødisk fange i Politifengsel Dresden stemplet 28.4.44.
Uvanlig fordi Dresden på dette tidspunkt skulle være «jødefritt». Fangen bruker Israel som mellomnavn slik som påbudt for mannlige jøder.

der i Auschwitz (og andre leire) ble tvunget til å skrive postkort til ennå ikke arresterte pårørende. Kortenes avsenderadresse var Arbeitslager Birkenau, og av den påtvungne teksten skulle det framgå at vedkommende var kommet vel fram til en arbeidsleir og hadde det bra. Familien skulle på denne måten beroliges. Kortene hadde imidlertid også et annet formål: Av et stempel på kortet framgikk det at svar måtte sendes på tysk via kontoret til den Jødiske Forening i Tyskland. Bak denne organisasjonen skjulte imidlertid Gestapo seg, og alle adresser og svar ble registrert slik at også disse gjenværende i frihet kunne arresteres og sendes til tilintetgjørelsesleirene.

Litteratur:
Herman Sachnowitz: «Det angår også deg».
Simon Wiesenthal: «Solsikken» og «Morderne iblant oss»
Kristian Ottosen: «I slik en natt»
Otto Mendelsohn: «Jødernes historie i Norge»

Et meget sjeldent brev skrevet av den norske jøde Herman Smith fra Arbeitslager Birkenau, dvs. KZ Auschwitz II. Arket er udatert, men er sannsynligvis skrevet i desember 1942 eller januar 1943. Det er spor av kjemisk sensur slik som benyttes av kontrollkontorene for utenlandspost i Tyskland. Smith omkom i Auschwitz kort etter ankomsten.
(Fra Kristian Ottosens bok: I slik en natt).

2. verdenskrig og utenlandsfangene – V: Sivilinternerte – og Göteborg-farerne

Av Erik Lørdahl

Die Kontrollkarte ist nicht übertragbar. Bei Einlieferung des Briefes zusammen mit Personalausweis am Schalter vorlegen. Sorgfältig aufbewahren, da bei Verlust kein Ersatz. Ausstellung einer neuen Karte nur bei Vorlegung der alten Karte.

Kontrollkortet kan ikke overføres til andre. Fremvises ved innlevering af Brevet sammen med Legitimationsbevis ved Ekspeditionen. Maa opbevares omhyggeligt, da det ikke erstattes ved Bortkomst. Nyt Kort udstedes kun mod Fremvisning af det gamle.

Le carnet de contrôle n'est pas transférable. En dévissant une lettre au guichet il doit être présenté avec la carte d'identité. Gardez-le soigneusement, car en cas de perte il ne sera pas remplacé. Le carnet de contrôle ne sera pas renouvelé sinon présentant le précédent.

La carta di controllo non è trasferibile (è personale). Dar in consegna la lettera allo sportello, mostrare la carta insieme alla tessera d'identità. -- Sarete attenti di non perdere questa carta. In nessun caso ne viene rilasciata una nuova! -- La carta si rinnova soltanto a presentazione della vecchia.

De contrôlekaart mag niet gebruikt worden door een ander persoon. Bij aflevering van den brief samen met het bewijs van identiteit aan het loket toonen. Zorgvuldig bewaren, bij verlies wordt géén nieuwe kaart afgegeven. Een nieuwe kaart alleen verkrijgbaar tegen aflevering van de oude kaart.

Kontrollkortet kan ikke overdras. Ved innlevering av brev på postkontoret framvises det sammen med legitimasjonsbeviset. Oppbevar kontrollkortet omhyggelig, da det ved tap ikke erstattes. Nytt kort utstedes kun ved framvisning av det gamle.

La tarjeta de control es intransferible. Al entregar la carta en la taquilla, hay que presentarla juntamente con la tarjeta de identidad. Guárdese cuidadosamente, puesto que no será sustituida en caso de pérdida. La entrega de una tarjeta nueva se hará sólo contra presentación de la tarjeta antigua.

Kontrollkarte

für den Auslandsbriefverkehr

Name und Vorname: *Lepore, Greta*

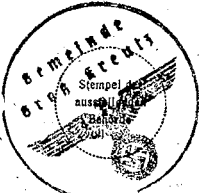
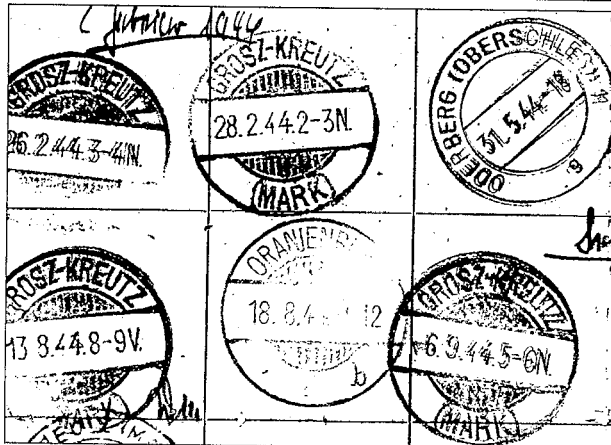
Wohnort und Straße: *Poststrasse 22*

Geburtsdatum: *21. 10. 26*

Greta Lepore
Eigenhändige Unterschrift

Datum der Ausstellung: *22. 44*

Nicht übertragbar!

De sivilinternertes post til utlandet var både «rasjonert» og underlagt kontroll. Slike brev måtte innleveres i skranken på et postkontor (ikke legges i postkasse) samtidig som det måtte forevises et kort som vist på illustrasjonen. Dette kortet ble benyttet av familien Hjort i Gross-Kreutz i 1944.

Sivilinternerte

Dette var personer eller gjerne hele familier som fikk sin bevegelsesfrihet begrenset enten ved internering i spesielle leire eller innenfor et geografisk område. Det var også ofte sentrale personer som administrativt eller moralsk kunne bidra til motstanden mot okkupasjonen, og som derfor ble isolert. Prominente personer som kongelige, adelige, regjeringsmedlemmer eller andre fra intelligentsiaen i et land er eksempler på slike. Interneringen fant sted enten i hjemlandet eller i Tyskland, og de fleste av disse hadde antagelig også gode skrivemuligheter med varierende grad av sensur.

		Interniertenpost Postkarte	
MISS D. GREEN.			
Gebührenfrei!			
Absender: Vor- und Zuname: MISS R. C. ROBERTSON		Empfangsort: GUERNSEY FLE DU BOIS	
Interniertennummer: 257DE3/43		Straße: BLANCHES PIERRES ST. MARTINS	
Lager-Bezeichnung: Internierungs-lager Biberach / Riss Deutschland (Allemagne)		Land: CHANNEL ISLANDS Landesteil (Provinz usw.)	

En annen gruppe sivilinternerte var befolkninger i okkuperte områder som av militære grunner ble forflyttet. Dette var f.eks. britene på Kanal-Øyene, som ble satt i *Internierungslager* eller *Interniertenlager* (Ilag). (Korrespondansen for disse var som for POW, men på egne formularer).

Slike norske internerte kunne også omfatte sjøfolk fra handelsflåten, konene deres og andre som av en eller annen grunn var havnet i Tyskland. Antallet var beskjedent, og de mest kjente av disse er høyesterettsadv. Johan B. Hjort, universitetslektor Didrik A. Seip, og Oslos politimester Kr. Welhaven. Alle med familier.

Hjort

Johan Bernhard Hjort hadde høsten 1941 svart på en artikkel i Norsk Rettstidene skrevet av en tysk jurist. Svaret var sterkt patriotisk og falt ikke i okkupasjonsmaktens smak. Han ble derfor arrestert den 21. oktober og ført til Viktoria Terrasse. Etter opphold på Grini og Akershus Festning ble han sendt til Tyskland i februar 1942 hvor han ble satt i fengsel i Berlin. Hjort hadde slektninger i Tyskland, og etter en tid fikk han status som sivilinternert. Han måtte bo i Tyskland, og familien i Norge måtte flytte til ham. Etter for-gjeves forsøk på å slippe dette dro familien nedover i oktober 1942. Hjort hadde en tysk fetter ved navn Bodo von der Marwitz som eide et slott i Gross-Kreuz ca 50 km utenfor Berlin. Her

fikk familien slå seg ned. Dette stedet skulle etterhvert utvikle seg til et senter for informasjon om nordmenn i fangenskap i Tyskland i denne tiden. Sammen med sjømannsprestene Arne Berge og Conrad Vogt-Svendsen utførte de et meget betydningsfullt etterretnings- og hjelpearbeid som ikke minst kom til nytte våren 1945. Nordmenn og andre skandinaver som var sendt til Tyskland i løpet av krigen skulle da oppspores og samles i KZ-Neuengamme, eller sendes direkte til Sverige eller Danmark. Informasjoner fra Gross-Kreuz gjorde det mulig å hente fangene ut av de forskjellige fengsler, tukthus og konsentrasjonsleire for så å transportere disse vekk fra tyskernes kontroll. Meldinger fra Gross-Kreuz til de internasjonale hjelpeorganisasjonene gjorde det også mulig å sende matpakker til fangene i de siste krigsårene. Det arbeidet som ble utført i Gross-Kreuz reddet utvilsomt mange norske fangers liv.

Seip

Didrik Arup Seip ble arrestert i september 1941 og etter opphold i fengsler i Oslo og på Grini ble han sendt til KZ-Sachsenhausen. Herfra ble han etter påtrykk fra svenske og finske universitetskretser satt fri sent 1942 med en beklagelse fra selveste Himmler. Etter korte opphold i fengsler i Berlin ble han sivilinternert i München fra desember 1942. Hans kone kom da også nedover fra Norge. I april/mai

Sivilinternerte hadde i likhet med krigsfangene portofrihet, og benyttet tilsvarende post-formularer. Engelske borgere på Kanaløyene ble evakuert og internert i Tyskland av sikkerhetsgrunner. Her et postkort fra interneringsleiren Biberach-Riss fra september 1943.

ble de flyttet til Berlin, og tok der etter en tid selv initiativet til å flytte sammen med familien Hjort i Gross-Kreuz. Her bodde de til frigjøringen i mai 1945.

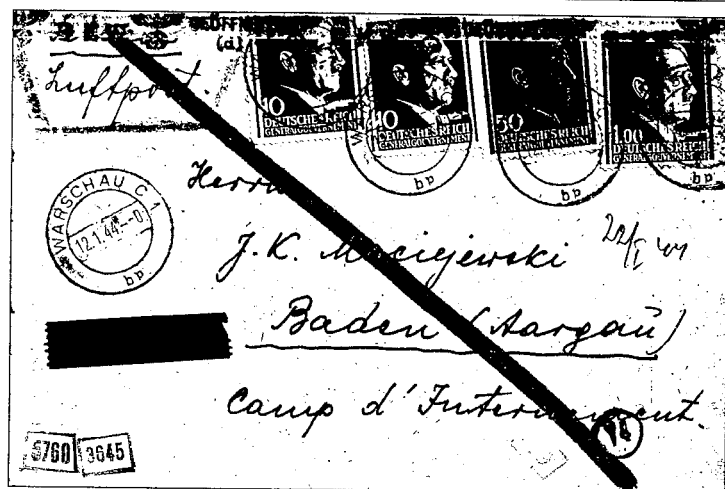
Welhaven

Kristian Welhaven med frue og datter Gerda ble sent til Tyskland i begynnelsen av 1943 og måtte bosette seg i Landesberg am Lech. Der befant de seg fram til mars 1945 da ble de hentet til Gross-Kreuz av Hjorts. For øvrig ble samtidig skuespilleren Harald Schwendsen flyttet fra Bayern til Gross-Kreuz. Andre i Gross-Kreuz på slutten av krigen var forretningsmennene Camillo Holm og Thorvald Heyerdahl, journalistene Bøstrup, Findal og Kronika, og medisinstudent Bjørn Heger. Sistnevnte var arrestert i Norge for fluktforsøk fra landet. Etter opphold på Volan i Trondheim og Møllergt. 19 i Oslo havnet han i Sachsenhausen og i fengsel i Berlin. Etter innvirkning fra en onkel som var NS-statsråd hjemme i Norge ble han satt fri mot å arbeide som lege i Leipzig. Da denne byen ble utbombet tok også han opphold i Gross-Kreuz, og ble senere gift med J. B. Hjorts datter Wanda. Gross-Kreuz ble således også et oppsamlingssted for nordmenn i Tyskland fram mot freden.

Andre norske sivilinternerte var 6 kvinner og en ung jente av de tilfangetatte fra Göteborgbåtene. Disse ble overført fra *Marlag und Milag Nord* til Ilag *Biberach-Riss* i Würtemberg hvor de oppholdt seg til krigens slutt.

Litteratur:

Wanda Heger, «Hver fredag foran porten»
 D. A. Seip: «Hjemme og i fiendeland»
 C. Vogt-Svendsen: «Med Guds ord i fiendeland»

Flyktninger i nøytrale land som Sverige og Sveits ble ofte plassert i interneringsleire. Illustrasjonen viser et ekspressbrev fra Warszawa til Camp d'Internment i Baden/Aargau i Sveits i januar 1944. Brevet er sensurert av kontrollkontoret for utenlands-post (ABP) og påført lukkeremse, samt sensorenes nummerstempler. Det er også kontrollert for hemmelig skrift ved hjelp av en blå diagonal strek med kjemisk væske.

Gøteborg-farerne (Kvarstad-båtene)

Kriegsgefangenenpost

Postkarte

An

17.11.42 - 16

Gebührenfrei

Absender:

Vor- und Zuname: INGVALD BRUU.

Gefangenenummer: 589.

Lager-Bezeichnung: Marlag und Milag Nord (Milag)

Deutschland (Germany)

Empfangsort: Oslo.

Strasse: Stortingsgt 14.

Land: Norway.

Landesteil (Provinz usw.):

Postkort fra matros Ingvald Bruu på Kvarstadbåten «Buccaneer». Sendt fra fangeleiren Marlag u. Milag Nord i november 1942, dvs. før retts-saken og overføringen til tukthuset i Sonnenburg. Fangene hadde på dette tidspunkt krigsfangestatus med skriverett og portofrihet.

Den 9. april 1940 lå det ca 30 norske skip i svenske havner. Tyskerne krevde disse utlevert til Norge, og noen redere bøyde også av og tok båtene hjem. I midten av mai 1940 rekvirerte så regjeringen alle norske skip over 500 tonn, og opprettet Nortraship. Fem båter gikk til England i januar 1941, og den 1. juli 1941 ble det inngått avtale mellom den britiske og norske regjering om leie av de resterende 10 skipene som lå i Gøteborg. I juni var det imidlertid da fra tyske side tatt ut sak for svensk rett for å holde båtene tilbake. Mens saken pågikk ble det tatt arrest i båtene – «stanna kvar» eller «kvarstad». Den 17. mars 1942 falt dommen i selve Högsta Domstolen. Denne gikk i norsk/britisk favør, og båtene kunne seile.

Den 31. mars om kvelden gikk båtene fra Gøteborg. Det var da allerede blitt lysere kvelder, og utenfor kysten lå tyske marinefartøyer og ventet. Båtene var vesentlig bemannet med norske

mannskaper, men det sto britiske kapteiner ombord sammen med den respektive norske. Det var også påmønstret en del eks-tramannskaper av personer som ønsket seg over til England. Til

sammen var det ca 450 personer ombord, hvorav 350 var norske.

Tyskerne hadde mønstret til sammen ca 40 marinefartøyer samt flystøtte fra Danmark og Norge for å hindre båtene i å komme gjennom Skagerrak og ut i Nordsjøen. Der ville de kunne få støtte fra britiske skip og fly. Deler av Skagerrak var dessuten minelagt, og i tillegg måtte båtene seile direkte ut i internasjonalt farvann. De fikk av svenske myndigheter ikke ankre opp eller seile innenfor svensk territorialgrense. For å lykkes var båtene derfor helt avhengig av dårlig vær, dvs. tåke og/eller snøbyger.

Senket

Avgangen fra Gøteborg skjedde noe forsinket i forhold til seilingsplanen, og været var skiftende. Straks utenfor svensk territorialfarvann ble så skipene møtt av tyske armerte trålere og

Kriegsgefangenenpost

Postkarte

14.11.44-13

18
gepron

Georg Angelsen

Gebührenfrei!

Absender:

Vor- und Zuname: *Georg Angelsen*

Gefangenenummer: *460*

Lager-Bezeichnung:

Marlag und Milag Nord (Milag)

Deutschland (Allemagne)

Empfangsort: *Brinnöysund*

Straße: *Hilgelandt*

Land: *Norge*

Landesteil (Provinz usw.):

Georg Angelsen var matros på det gamle hvalkokeriet «Skytteren» som også var en av Kvarstadbåtene. Krigsfangepostkortet med «blindstempel» dato 14.11.44 fra Marlag u. Milag Nord angir at denne fangen ikke kan ha blitt sendt til tukthuset i Sonnenburg. På dette tidspunktet var fangene i Sonnenburg på vei til Sachsenhausen.

patruljebåter. Fire av skipene (*Buccaneer*, *Charente*, *Gudvang* og *Skytteren*) ble senket av eget mannskap etter å ha blitt angrepet. En femte (*Storsten*) gikk på en mine og den sjette (*Rigmor*) ble truffet av torpedoer fra tyske fly og senere senket av et britisk marinefartøy da det ikke kunne reddes. Mannskapene fra de førstnevnte fire gikk i livbåtene, ble tatt til fange umiddelbart og brakt inn til Frederikshavn i Danmark. 32 av mannskapet fra *Storsten* kom i land i Norge hvorav 9 kom seg unna. 8 av disse kom seg igjen over til Sverige. En livbåt forsvant fra dette skipet og ble ikke funnet. De øvrige 23 tilfangetatte ble også sendt til Frederikshavn etter et opphold på Akershus i Oslo. To av båtene som gikk ut (*Dicto* og *Lionel*) snudde og gikk tilbake til Göteborg. De to siste (*Newton* og *Lind*) kom fram til England.

175 norske

Til sammen 175 nordmenn hvorav 6 kvinner og ei lita jente ble tatt til fange fra skipene. I tillegg kom ca 50 briter, 2 nederlendere og en polakk. Disse ble alle først samlet i Lager *Hindenburg* i Frederikshavn, men reiste så Påskeaften 1942 derfra til POW-leiren *Milag und Marlag Nord* (MuM) ved Tarmstadt ca 35 nordøst for Bremen. En av fangene rømte under togtransporten gjennom Danmark, og i MuM ble de plassert i «Isolasjonsbrakk» i leiren. Kvinnene var innledningsvis installert i en

bygning utenfor selve leiområdet, og ble deretter i november 1942 flyttet til Ilag *Biberach-Riss* i Würtemberg hvor de kom sammen med britiske sivilinternerte fra Channel Islands. I januar/februar 1943 ble de gjenstående 159 mennene i MuM overført til et Gestapo-fengsel i Rendsburg i Schleswig-Holstein. Der ble de stilt for retten og dømt for «brudd på blokade» og «landsforræderisk fiendebegunstning». De var således ikke lenger krigsfanger, men ble betraktet som politiske fanger. De fikk fra 5–9 års fengselsstraff, og de fleste ble overført til tukthuset Sonnenburg ved Frankfurt/Oder. Her ble de gitt NN-status med brev og pakkeforbud, og 40 av nordmennene døde under oppholdet der.

Tegel

En mindre gruppe av fangene fra Rendsburg havnet i fengslet Tegel i Berlin for så å bli flyttet til Bautzen i Sachsen, så til Kiel og videre til Sachsenhausen. Natzweiler og Dachau. Etter ett år ble 13 mann flyttet fra Sonnenburg til Wolfenbüttel. De resterende i Sonnenburg ble i dette tukthuset fram til november 1944 da til sammen 800 av fangene der ble overført til KZ-Sachsenhausen. De gjenværende i Sonnenburg ble myrdet av SS kort tid etter dette. Kvarstadfolkene i Sachsenhausen hadde fortsatt NN-status, og planen var å overføre disse videre til KZ-Mauthausen. Bernadottes aksjon for å få frigitt skandinavene

forpurret imidlertid dette, og i januar 1945 fikk de samme status som de andre norske i leiren. I februar 1945 ble 1000 fanger i Sachsenhausen overført til Bergen-Belsen. Blant disse var 32 nordmenn, hvorav igjen 9 var Kvarstad-folk. Av disse var bare 10 i live da Røde Kors hentet dem ut av denne leiren i april 1945. De gjenlevende fra Göteborg-konvoien kom hjem til Norge sammen med de øvrige KZ-fangene etter først å ha blitt samlet opp i KZ-Neuengamme. De 13 i Wolfenbüttel ble i februar/mars 1945 ført videre til fengsler i Magdeburg og Brandenburg-Görden, og bare 9 var i live da sistnevnte ble frigjort av den Røde Arme i april 1945.

Av mannskapene fra Göteborg-konvoien døde nærmere en tredel av de tilfangetatte. I tillegg kommer de av mannskapet på *Storsten* som forsvant i den ene livbåten under forsøk på å nå England.

Litteratur:

Pahlow Andersen og Stray Johansen: «Kvarstadbåtene»
Peter Anker: «Frihetens gisler»
Ralph Barker: «Blokadebryterne»

**Gi
bort
frimerker
til
barn!**

2. verdenskrig og utenlandsfangene – VI:

Studentene

Av Erik Lørdahl

Ved Universitetet i Oslo tilspisset situasjonen seg utover høsten 1943 etter at det helt siden «Aulakjellerslaget» i september 1940 hadde vært uro og motstand mot den nazi-innsatte ledelsen.

Den 15. oktober 1943 ble de første studentene og lærere arrestert og sendt til Berg Arbeidsleir ved Tønsberg, og 30. november kom den store aksjonen hvor ca 1100 studenter ble arrestert. Utløsende faktor for disse arrestasjonene var den påsatte brannen i Universitetets Aula natten til 28. november. De mannlige arresterte ble samlet i Universitetets Aula, og de kvinnelige i Psykologisk Auditorium. De sistnevnte ble raskt satt fri igjen. Dagen etter, den 1. desember, ble så ca 1000 av mennene sendt med tog til Larvik hvorfra de marsjerte til militærleiren ved Stavern. Her ble mange etter hvert sluppet fri igjen, men 7.-8. desember ankom 225–250 nye til leiren. Dette var resten av de fra Aulaen og de som tidligere var sendt til Berg. Samtidig var ca. 250 av de først ankomne sendt videre til Tyskland med transportskipet *Donau*. Etter en 10–12 dagers reise, og et kort opphold i en mindre leir utenfor Stettin, ankom studentene Senn-

heim i Elsass i Tyskland, hvor det var en skole for SS-soldater. Her var tanken at nordmennene skulle gjennomgå en omskoleing til verdige borgere av Det Tyske Riket, noe de helt fra ankomsten motsatte seg.

Buchenwald

I begynnelsen av januar 1944 fulgte de resterende ca 350 studentene i Stavern etter til Tyskland. Disse ble imidlertid sendt til KZ-Buchenwald i Thüringen hvor de ankom den 13. januar, og ble registrert inn i det vanlige fangeregisteret. Etter noen dager kom imidlertid leirkommandanten personlig og meddelte at de skulle «skulle styre seg selv etter dette», og at de skulle få SS-mat, dvs. soldatkost, i stedet for fangekost. I begynnelsen av februar fikk de så skrive et to siders første brev på tysk, og fra slutten av mars kom det hyppige matpakker. I likhet med tsjekiske studenter i Buchenwald fikk nordmennene særbehandling sammenlignet med vanlige

KZ-fanger. 120 av Buchenwald-studentene ble så i juli 1944 flyttet til Sennheim, mens andre av disse havnet i Bitschweiler i Elsass og i Heidelberg. I oktober 1944 ble imidlertid også disse sendt til Sennheim hvor så alle igjen var samlet.

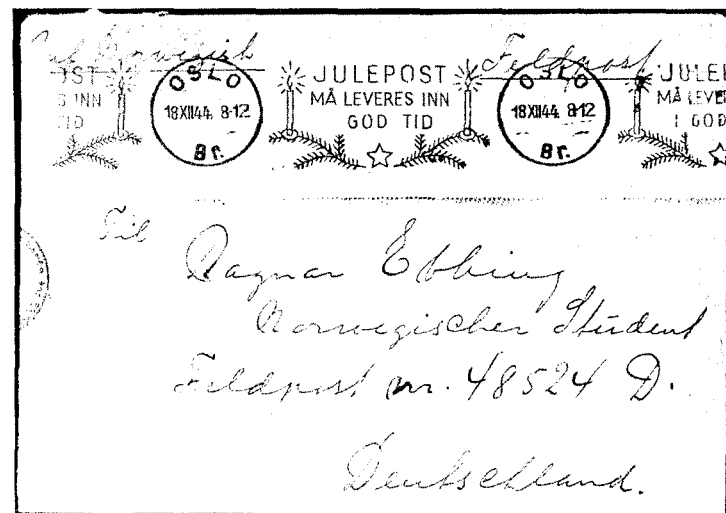
Vesentlig verre

Etter invasjonen i Normandie i juni 1944 og de Alliertes fremrykning østover ble leiren i Sennheim evakuert. Noen syke studenter ble hjemsendt, men de aller fleste måtte på en ny transport til Buchenwald hvor de ankom 14. desember 1944. Denne leiren var nå overfylt pga. alle de ankomne evakueringstransporter østfra, og oppholdet der fram til mars 1945 ble vesentlig verre enn det første. Som følge av Grev Folke Bernadottes avtale med Himmler om hjemsendelse av de skandinaviske fangene ble også studentene på dette tidspunkt samlet opp og først sendt til KZ-Neuengamme og derfra videre hjem sammen med de andre nordmennene. Til Oslo kom de 25. mai 1945. Til sammen 628 studenter hadde vært internert i Tyskland hvorav 17 døde under oppholdet eller senere som følge av dette.

SS-Freiwillige

Disse studentene hadde hele tiden hatt en meget spesiell og til dels udefinert status som interner. Tyskerne ønsket å omskolere dem til SS-soldater, og ville kalle dem «SS-Freiwillige» eller «SS-Angehöriger», noe de nektet. De fikk utlevert SS-uniformer som de da sprettet distinksjonene av. Selv ønsket de å kalle seg «Zivilinternierte», men dette ble ikke akseptert av tyskerne. Studentene fikk rimelig god behandling, bra med pakker, og anledning til å skrive hjem. I Sennheim hadde de feltpostadresse FP48524H, FP48524D og FP05434E. I

Forts. s. 61

Brev til en av de internerte norske studentene i Tyskland 1944. Uten frimerker, dette var feltpost. Merk adressen.

«Røraas» ga frimerkesjokk!

Man kan like det eller ikke, men suksesshistorier om at folk har tjent masse penger på frimerker skaffer fortsatt plass i dagsavisene.

Det er etter vår mening langt bedre enn intet, selv om purister, og dem er det mange av, helst ikke vil ha for mye vektlegging av priser og penger og frimerker. Men når de nye katalogene kommer,.....

Nok om det. Sist ute med en historie om glede er Rogalands Avis som her i sommer brukte nesten en helside til å fortelle om hobbysamleren Olle Hemdorff fra Danmark, nå bosatt i Stavanger, som hadde vært på besøk i England. Der kjøpte han ni eksemplarer av Norge nr. 1 til en samlet pris på 2500 kroner. To dager etter at han kom hjem sendte han frimerkene videre til et auksjonsfirma i Danmark, og der tok det ene frimerket, stemplet Røraas, virkelig av. Utropt var satt til 300 kroner, men klubbeslaget falt til slutt på 27 500 kroner etter at tre norske samlere hadde slått hverandre i hodet i kampen om objektet.

Her er oppslaget om Olle Hemdorff i Rogalands Avis.
- Jeg trodde stemplet kanskje ødela frimerket, sier han der, men i stedet tjente han 27 500 kroner!

Stemplet ødela

- Jeg trodde at stemplet kanskje ødela verdien av frimerket, sier den glade hobbysamler til Rogalands Avis, som også kan fortelle at resten av merkene i gjennomsnitt gikk for 2500 kroner pr. stk.

- Let i skuffer og skap, kanskje finner du penger til neste sydentur der, sier den glade Hemdorff og pranger over en halvside med sitt herlige funn.

Det er da gøy å samle frimerker, og litt gøy med pen.....også!

All verdens... forts. fra s. 14

Instruktiv tekst

Katalogen, som inneholder mye instruktiv tekst om hver utgave på engelsk og tysk, og fyldige lister over de 358 truede dyreartene (også med latinske navn) som hittil er vist på frimerker, er å få kjøpt/bestilt gjennom din frimerkehandler. Eller den kan bestilles direkte fra forlaget.

Ø.R.

WWF
Stamp-Catalogue
Groth AG,
PO Box 167,
CH-6314 Unterägeri,
Sveits.
US \$ 16,50.

2. verdenskrig og utenlandsfangene – Studentene forts. fra s. 14

Buchenwald hadde en egen postboksadresse «Schliessfach 209», og de brukte begge steder nøytralt skrivepapir og konvolutter. Dette viser også deres spesielle status under interneringen. Under oppholdet i Sennheim hadde de som tilhørende en SS-leir portofrihet (feltpost), mens de fra Buchenwald måtte frankere brevene med frimerker slik som de øvrige KZ-fangene der. Under oppholdet i Stavern i desember 1943 fikk den første gruppen ikke sende eller motta brev. Etter 10. desember ble

imidlertid dette innvilget de som fortsatt oppholdt seg der.

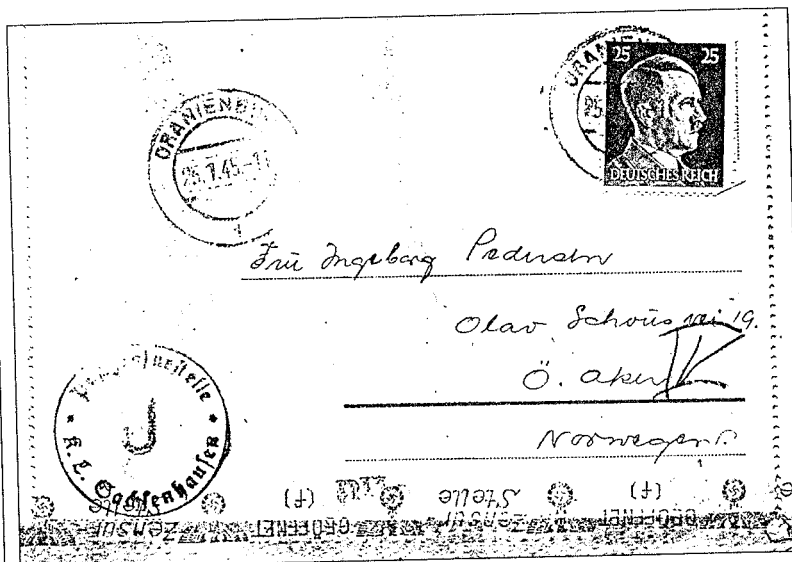
Litteratur:

Sars/Tranøy: «Tysklandsstudentene»

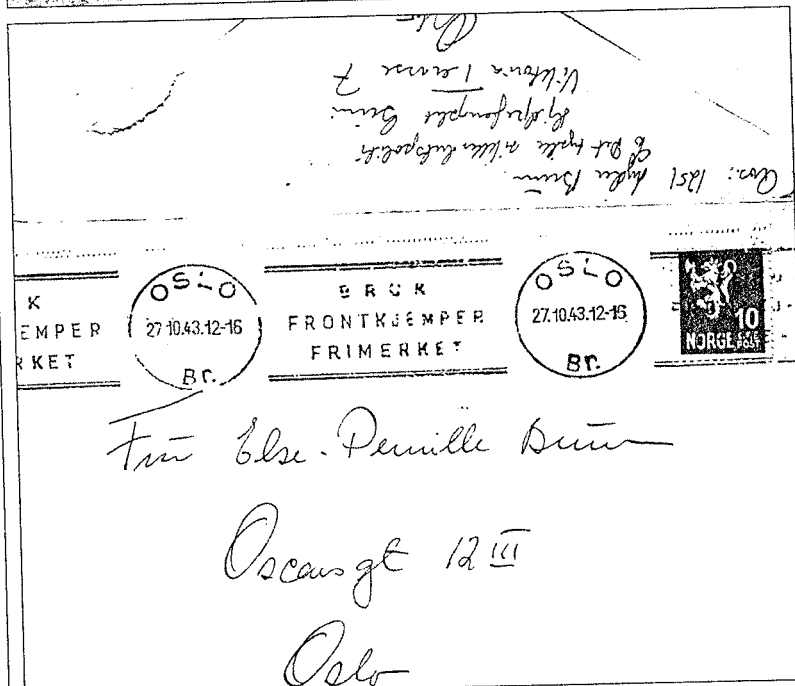
Nils M. Apeland: «Fra Aulaen til Buchenwald»

Knut Eidem: «Aulaen brenner»

Post under okkupasjonen - og Den Europeiske Postforening

I Lørdahls artikkel er avbildet et brev fra Norge som er frankert med 20 øre (EPU-porto til Tyskland), mens de to avbildete brev og postkort fra Tyskland viser at de tyske konsentrasjonsleire opprettholdt UPU-portoen fra norske fanger i Tyskland til Norge - hhv. 25 Rpf for brev og 15 Rpf for postkort. Av de småbeløp som fangene ble kreditert tok altså tyskerne full porto fra fangene! Et eksempel på brev fra Sachsenhausen viser det samme: 25 Rpf. i 1945.

Annen innstilling

På creditsiden må imidlertid anføres at i Norge var ikke innstillingen helt den samme. Post fra Grini (i Bærum kommune) som offisielt hadde adresse «Det tyske sikkerhetspoliti, Hjelpefengsel Grini, Viktoria terrasse 7, Oslo» ble befordret til mottakere i Oslo til lokalporto 10 øre pga. at offisiell avsenderadresse var innen Oslos lokalpostområde.

Man kan jo da gjøre seg visse refleksjoner over forhold som ennå femti år senere gjør at enkelte her i landet fortsatt ikke har vennet seg til at Tyskland er blitt en vennligsinnet nasjon, selv om det har skjedd mye i disse femti årene. Men vi får vel bare registrere at menneskeheten - som vanlig - har skredet langt fremover.

Paul H. Jensen.
0204 Oslo.

Full porto fra Tyskland under krigen - lokalporto i Norge.

Det var interessant å lese i NFT 4/98 to artikler - sett i portomesig sammenheng: Keld Sørensens artikkel om de reduserte portosatser i Europa fra 1942 (Norge-Tyskland) og samtidig Erik Lørdahls artikkel om Tysklandsfangene.